Leipalingio dvaro pastatų raida: žvalgomųjų architektūros tyrimų ir restauravimo duomenys

Evaldas Purlys

Projektavimo ir restauravimo institutas

Universiteto g. 4, LT-01122 Vilnius

Vilniaus dailės akademijos Paminklotvarkos katedra

Maironio g. 6, LT-01124 Vilnius

evaldas@pri.lt

——— Straipsnyje analizuojama Leipalingio dvaro rūmų ansamblio trijų pastatų – rūmų, oranžerijos ir grūdų sandėlio – architektūros raida, kuri geriausiai išryškėjo 2010–2014 m. ir 2019–2020 m. atliekant natūros tyrimus ir restauravimo darbus. Pastarieji kompensavo istorinių duomenų trūkumą apie šį ansamblį. Architektūrinių tyrimų rezultatų lyginimas su Leipalingio muziejuje saugomomis nuotraukomis atskleidė daug naujo apie dvaro pastatų architektūros ir dekorų elementų kaitą. Straipsnio autorius pats atliko žvalgomojus architektūros tyrimus, todėl daugelis įžvalgų yra pastatų analizavimo natūroje rezultatas.

Reikšminiai žodžiai: Leipalingio dvaras (Druskininkų r.), architektūra, žvalgomieji architektūros tyrimai, paveldas, restauravimas.

1.

Vakarinis ir pietinis rūmų fasadai. Tolumoje matyti pietinė buvusio grūdų sandėlio dalis, Dariaus Saltono nuotrauka, 2010

West and south façades of the manor in 2010. The southern part of the former grain storage can be seen in the distance

Leipalingio dvaro rūmų kompleksą dabar sudaro trys tarpusavyje sujungti, XIX a. pradžioje – XX a. pradžioje statyti, ne kartą rekonstruoti pastatai – dvaro rūmai, oranžerija ir grūdų sandėlis. Sovietmečiu visi jie buvo labai grubiai pertvarkyti. Keliais etapais vykdytų architektūrinių tyrimų metu sužinota apie ansamblio statinių architektūros raidą, apie daugelio architektūrinių elementų formas iki pertvarkymų. Dvaro statinių vaizdus iki sovietmečio, XX a. pirmoje pusėje, primena Algirdo Volungevičiaus muziejuje Leipalingyje surinktos nuotraukos. Straipsnis skirtas atskleisti turimas žinias apie architektūros raidą, paviešinti duomenis, sudariusius galimybę restauruoti buvusią rūmų ir grūdų sandėlio architektūrą.

Sovietmečiu suformuoti ansamblio vaizdai [1, 2 il.] ir pastatų planai rodo XX a. antroje pusėje vykusią perplanavimą mastą, kardinalius XIX a. statinių projektų autorių sukurtos architektūros pakeitimus. Aiškių istorinių žinių, nurodančių rekonstrukcijų, ypač vykusią XIX a. ir XX a. pradžioje, datas ir pertvarkymų pobūdį, kol kas neturime. 2010 m. imtasi dvaro statinių tyrinėti¹, ruošti jų tvarkybos² ir pritaikymo XXI a. pradžioje susiformavusiems poreikiams projektus. Ankstyvųjų pertvarkymų laikas ir jų

1 Darius Saltonas, Mokyklos pastato Alėjos g. 30 Leipalingio mstl., Druskininkų sav., pritaikymas bendruomenės centro veiklai. Istoriniai ir ikonografiniai tyrimai, 2010. Rengėjas UAB „Consena“ (at. Nr. 1965). Užsakovas Druskininkų savivaldybės administracija; Darius Saltonas, Glaudina Dobožinskaitė, Mokyklos pastato Alėjos g. 30 Leipalingio mstl., Druskininkų sav.,

pobūdis nustatytas daugiausia remiantis architektūrinių tyrimų išvadomis [3–5 il.]. XX a. antros pusės pertvarkymų laiką ir pobūdį padėjo patikslinti 1973 m. apmatavimų³ ir 1980 m. tyrimų⁴ brėžiniai.

Pertvarkymų mastas, organizaciniai bei finansiniai nesklandumai pradėjus tyrimus ir projektavimą turėjo įtakos, kad žinių apie dvaro istoriją ir architektūrą kaupimas nebuvo nuoseklus. Straipsnyje išdėstytos žinios neatspindi jų ieškojimų vingių. Dėl tų pačių priežasčių ypač svarbus šiame objekte buvo tyrimų rekonstrukcijos darbų metu etapas, tačiau ir jis nebuvo sklandus⁵. Kai kurios straipsnyje įdėtos tyrimų išvados preliminaros, tikslintinos atsiradus galimybei papildyti istorinius tyrimus.

Architektūros tyrimų tvarkybos darbų metu svarbą liudija daug pavyzdžių – tik išėmus sovietmečiu įstatytus langus pavyko nustatyti rūmų langų komponavimo langų angose kaitą Leipalingio dvaro rūmuose. Arba – tik nuardžius iš silikatinių plytų suformuotus langų angokraščius atsidengė

pritaikymas bendruomenės centro veiklai. Architektūriniai tyrimai, 2010. Užsakovas Druskininkų savivaldybės administracija; Verutė Trečiokienė, Mokyklos pastato Alėjos g. 30 Leipalingio mstl., Druskininkų sav., pritaikymas bendruomenės centro veiklai. Pastato polichrominės analizės kūriny – tyrimai, 2010. Užsakovas Druskininkų savivaldybės administracija; Verutė Trečiokienė, Mokyklos pastato Alėjos g. 30 Leipalingio mstl., Druskininkų sav., pritaikymas bendruomenės centro veiklai. Leipalingio dvaro rūmų vidaus patalpų papildomi polichromijos tyrimai – II, 2013. Užsakovas Druskininkų savivaldybės administracija, in: Druskininkų savivaldybės administracijos archyvas.

Evaldas Purlys, Mokyklos pastato Alėjos g. 30 Leipalingio mstl., Druskininkų sav., pritaikymas bendruomenės centro veiklai, 2010 m. II etapo architektūriniai tyrimai. Užsakovas UAB „Consena“; Evaldas Purlys, Leipalingio dvaro sodyba (Atv 856), Dvaro rūmų vakarų (V) korpusas. Architektūriniai tyrimai tvarkybos darbų metu, 2014. Užsakovas UAB „Avona“, in: Druskininkų savivaldybės administracijos archyvas.

2 Mokyklos pastato Alėjos g. 30 Leipalingio mstl., Druskininkų sav., pritaikymas bendruomenės centro veiklai, Kultūros paveldo objekto tvarkybos darbų projektas. Projekto vadovas Darius Saltonas, projekto dalies vadovas Evaldas Purlys, 2011. Užsakovas Druskininkų savivaldybės administracija, in: Druskininkų savivaldybės administracijos archyvas.

3 LTSR KŪM komunalinio ūkio projektavimo institutas, Druskininkų skyrius, Leipalingio vidurinės mokyklos II ir III korpusai. Apmatavimų brėžiniai. Kompl. / obj. Nr. 649/1, 1973, užsakovas Lazdijų rajono liaudies švietimo skyrius, in: Druskininkų savivaldybės administracijos archyvas; Leipalingio progimnazijos Algirdo Volungevičiaus kraštotyros muziejus.

4 LTSR KŪM komunalinio ūkio projektavimo institutas, Druskininkų skyrius, Leipalingio vidurinė mokykla. Tyrinėjimai. Obj. Nr. 69.25, 1980, užsakovas Lazdijų rajono liaudies švietimo skyrius, in: Druskininkų savivaldybės administracijos archyvas; Leipalingio progimnazijos Algirdo Volungevičiaus kraštotyros muziejus.

5 Darbai prasidėjo 2012 m. antrame pusmetyje, tačiau net iki 2013 m. liepos pradžios nebuvo aišku, ar bus vykdomi architektūriniai tyrimai, ar bus vykdoma projekte numatyta priežiūra ir kas ją vykdys. Nepradėjus bendradarbiavimo išardytos grindys, išvalytos pastogės, išimti sovietmety įstatyti langai. Nespėta iki galo ar bent detaliau išnagrinėti ir užfiksuoti svarbių pastato raidą ir net kai kuriuos architektūrinius elementus nusakančių detalių. Iš darbų Leipalingio dvaro rekonstrukcijos pradėjusios UAB „Kauno restauratorius“ (subranga?) 2014 m. objektą vėl perėmė UAB „Avona“. Po projekto korektūros atnaujinus darbus, tvarkybos darbų vykdymo priežiūrą perėmė kitas autorius, kuris pasitenkino iki šiol atliktais tyrimais.

2.

Rytinis ir šiaurinis buvusio grūdų sandėlio fasadai.
Toliau matyti šiaurinė rūmų pusė, Dariaus Saltono
nuotrauka, 2010

East and north façades of the former grain storage
in 2010. The northern side of the manor can be seen
further

pirmines grūdų sandėlio langų angų formas nusakantys angokraščių likučiai ar staktų pėdsakai. Sandėlio langų angos sovietmečiu buvo tiek padidintos, kad ieškoti pirminių langų angokraščių fragmentai atsidengė tik keliose vietose. Šiuokart ne natūros tyrimai patvirtino istoriniuose šaltiniuose užfiksuotas formas ar dydžius, o atvirkščiai – remiantis natūros duomenimis, jau nubraižius fasadų pirminio vaizdo retrospekcijas, netikėtai sužinota apie ne per seniausią į muziejų patekusių nuotrauką su grūdų sandėlio vaizdu iki jo langų didinimo arba rūmų nuotrauką, kol rūmai dar nebuvo sujungti su grūdų sandėliu. Šie svarbūs ikonografiniai paliudijimai straipsnyje iliustruoja skirsnį apie grūdų sandėlio architektūrą.

Istorinių žinių apie dvaro savininkus ir pagrindinius dvaro statybos etapus santrauka

Pradėjus restauruoti Leipalingio dvaro rūmus, išsamūs istoriniai tyrimai nebuvo atlikti. Vadinamuosius „Istorinius ikonografinius tyrimus“ 2010 m. pateikė projekto vadovas Darius Saltonas, kuris duomenis apie Leipalingį ir jo dvarą surinko iš Broniaus Kviklio enciklopedinio leidinio *Mūsų*

3.

Rūmų rūsio mūrų raidos kartograma, 2010, patikslinta 2020, sudarė Evaldas Purlys, braižė Darius Saltonas. Rūsių plane pažymėtas pirmo aukšto centrinės dalies kontūras rodo, kad rūmų statybos metu siena buvusi maždaug dabartinio 110 kambario viduryje, ji mūryta ant skliauto

Cartogram of the development of the manor's basement walls compiled in 2010

4.

Rūmų pirmo aukšto mūrų raidos kartograma, 2010, patikslinta 2020, sudarė Evaldas Purlys, braižė Darius Saltonas

Cartogram of the development of the manor's ground-floor walls compiled in 2010

5.

Rūmų antro aukšto mūrų raidos kartograma, 2010, patikslinta 2020, sudarė Evaldas Purlys, braižė Darius Saltonas

Cartogram of the development of the manor's first-floor walls compiled in 2010

*Lietuva*⁶ ir Ingridos Semaškaitės sudaryto žinyno *Lietuvos dvarai*⁷, taip pat pasinaudojo žiniomis, paskelbtomis internete. Rankraštinė medžiaga ir nuotraukos buvo gautos iš Algirdo Volungevičiaus muziejaus fondų Leipalingyje⁸. Nors tai tikrai nėra pakankami duomenys, jie neatskleidžia nieko nauja, kas buvo žinota anksčiau⁹, tačiau datos ir faktai surinkti į vieną vietą tampa aktualūs pagrindžiant kai kuriuos architektūrinių tyrimų rezultatus, todėl trumpai juos čia paminėsime:

Leipalingio dvarelis pirmą kartą paminėtas 1503 m. balandžio 7 d., kai Leipalingis buvo atiduotas pabėgėliui iš Smolensko Jonui Pliuškoviui iki to laiko, kol bus iš Maskvos išvaduota jo tėviškė.

1508 m. birželio 28 d. raštu Žygimantas Senasis padovanojo dvarą Juozui (Jonui) Sapiegai.

Nuo 1745 m. dvarą valdė Masalskiai.

Prieš 1792 m. dvarą nupirko Kruševskiai, nuo šio laiko ir XIX a. pradžios dvaras priklausė Kruševskių giminei. Apie 1800 m. dvaras su jam priklausančiais kaimais ir miškais atiteko Vilniaus kapitulos pirmajam ka-
nauninkui Antanui Kruševskiui.

XIX a. pradžioje klasicizmo stiliumi pastatyti dvaro rūmai. Architektas Martynas Knakfusas (1740–1821)¹⁰. Senoje sodybvietėje, kurioje nuo XVI a. stovėjo pastatai, ėmė formuotis klasicistinė dvaro sodyba. Fundatoriumi laikomas Antanas Kruševskis, kartu pastatęs ir miestelio bažnyčią.

6 *Mūsų Lietuva: krašto vietovių istoriniai, geografiniai, etnografiniai bruožai*, paruošė Bronius Kviklys, Boston: Lietuvių enciklopedijos leidykla, t. III, 1966, p. 511–514.

7 *Lietuvos dvarai*: Dviejų tomų žinynas, t. 1, sud. Ingrida Semaškaitė, Vilnius: Algimantas, 2009, p. 11–12.

8 Darius Saltonas, Mokyklos pastato Alėjos g. 30 Leipalingio mstl., Druskininkų sav., pritaikymas bendruomenės centro veiklai. Istoriniai ir ikonografiniai tyrimai, 2010.

9 Apie Leipalingio dvaro valdytojus ir statybos aplinkybes dar 1999 m. yra rašęs ir architektūros bei urbanistikos tyrinėtojas Algimantas Miškinis knygoje *Lietuvos urbanistikos paveldas ir jo vertybės. Užnemunės miestai ir miesteliai* (Vilnius: Savastis, 1999, p. 327–374). 2015 m. straipsnyje „Dailės, paveldo moksliniai tyrimai ir jų reikšmė įpaveldinimo procese“, remdamasi A. Miškiniu, Leipalingio dvaro istorinius duomenis trumpai pristatė paveldosaugos specialistė Margarita Janušonienė. Straipsnis publikuotas Vilniaus dailės akademijos rinkinyje *Acta Academiae Artium Vilnensis* (t. 77–78: *Dailės ir architektūros paveldas: tyrimai, išsaugojimo problemos ir lūkesčiai*, sud. Dalia Klajumienė, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2015, p. 297). M. Janušonienė taip pat pirmą kartą pristatė ir analizavo V. Trečiokienės tyrimų metu atrastą Leipalingio dvaro rūmų sienų tapybą.

10 Būtent A. Miškinis pirmasis iškėlė hipotezę, kad rūmus galėjo projektuoti garsus klasicizmo architektas Martynas Knakfusas. 1994 m. pasirodžiusiame *Lietuvos architektūros istorijos* antrajame tome aptariama Leipalingio dvaro rūmų klasicistinė architektūra, tačiau architektas nenurodytas; *Lietuvos architektūros istorija: nuo XVII a. pradžios iki XIX a. vidurio*, t. II, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1994, p. 382–384.

1820 m. Antanas Kruševskis dvarą paliko brolėnui, Seinų apskri- ties bajorų maršalkai, seimelio nariui taip pat Antanui Kruševskiui.

1873 m. mirė Antanas Kruševskis. Varžytinėse dvarą nupirko Aleksandras O. Riurkė, Antano Kruševskio žentas. Paskui dvaras buvo atitekęs Kašicams, Kavaliauskui, iš kurio dvarą nupirko lenkas inžinierius Balinskis.

Balinskis planavo dvaro centre įrengti prašmatnią rezidenciją, ap- juosti ją vandeningais kanalais iš čia pat esančio ežerėlio. Nemažai darbų buvo įgyvendinęs, kanalus papuošęs įmantriais tilteliais, jungiančiais kana- lų apjuostas pasivaikščiojimų ir piknikų saleles. Tarp rūmų ir grūdų saugy- klos pastatė oranžeriją.

Artėjant Pirmajam pasauliniam karui dvaras parduotas Dernalovi- čiui, turėjusiam dvarų kažkur apie Minską. Dvarą tvarkė jo paskirtas žmogus.

Karo metu dvaras gerokai apniokotas. Valdė jį vokiečių paskirtas žmogus.

Po Pirmojo pasaulinio karo Leipalingio dvaro savininkai liko Len- kijoje. Jų dvarą Lietuvos valdžia nacionalizavo ir 1923 m. vykdant žemės reformos įstatymus mažais sklypais išdalijo bežemiams ir kariams.

1923 m. dvaro rūmuose pradėjo veikti kun. A. Sivickio ir kalbinin- ko S. Dabušio įsteigta vidurinė mokykla.

1925 m. mokykla perėjo valstybės žinion, bet 1935 m. perorganiza- vus Lietuvos mokymo sistemą buvo panaikinta.

1946 m. dvaro rūmuose vėl ėmė veikti mokykla.

XX a. antroje pusėje buvusio dvaro pastatai du kartus rekonstruoti.

Nuo 2010 m. prasidėjo Leipalingio dvaro natūros tyrimo ir restau- ravimo darbai, kurie su pertraukomis tęsiasi iki šiol. Būtent šių darbų duome- nys ir pateikė svarbiausias žinias apie pastatų kaitą. 2010 m. padaryti nedi- delės apimties žvalgomieji visų ansamblio pastatų architektūriniai tyrimai¹¹. UAB „Consena“ parengė projektą buvusio dvaro rūmų ansamblio pritaikymui Bendruomenės centro veiklai¹². Grūdų sandėlio antrame aukšte numatyta

11 Evaldas Purlys, Mokyklos pastato Alėjos g. 30 Leipalingio mstl., Druskininkų sav., pritaikymas bendruomenės centro veiklai, II etapo architektūriniai tyrimai, 2010.

12 Mokyklos pastato Alėjos g. 30 Leipalingio mstl., Druskininkų sav., pritaikymas bendruomenės centro veiklai, Kultūros paveldo objekto tvarkybos darbų projektas. Projekto vadovas Darius Saltonas, projekto dalies vadovas Evaldas Purlys, 2011. Užsakovas Druskininkų savivaldybės administracija, in: Druskininkų savivaldybės administracijos archyvas.

bendruomenės salė, pirmame aukšte – vestibuliai, tualetai, keli darbo kambariai ir pan. Statytojas – Druskininkų savivaldybės administracija.

2012 m. antrame pusmetyje pradėti ansamblio gaivinimo darbai. Dvaro rūmai 2012 m. ir 2013 m. buvo iš dalies restauruojami, pritaikomi Leipalingio bendruomenės centro veiklai. Vykdomi tvarkybos darbai, buvo tęsiami architektūriniai tyrimai, tikslinamos priešprojektinių tyrimų metu užčiuoptų architektūrinių elementų formos, konstrukcijos ir pan. Po architektūrinių tyrimų 2010 m. išsakytos prognozės, kad dviejuose kambariuose gali būti likę polichrominio dekoru, pasitvirtino, be to, ant šių dviejų kambarių sienų 2012 m. rastas išlikęs kone visas polichrominis dekoras¹³. Druskininkų savivaldybėje dalyvaujant Restauravimo tarybai nutarta vieno kambario dekoru restauravimui skirti atskirą finansavimą, bet darbus atidėti iki bus aiškus finansavimo šaltinis. Dėl šios priežasties, taip pat atsiradus nenumatytų darbų projekte, nutarta 2011 m. parengtą projektą koreguoti. 2014 m. balandžio mėn. parengta iki to laiko padarytų architektūrinių tyrimų ataskaita¹⁴.

2014 m. pateiktas ankstesnius sprendinius papildantis arba koreguojantis projektas¹⁵, tvarkybos darbų vykdymo priežiūrą ir naujų duomenų nagrinėjimą perėmė kitas autorius. Tęstinumo nutraukimas sutrukdė iki galo išsiaiškinti rūmų raidos niuansus ir labiau atsižvelgiant į anksčiau surastus elementus užbaigti tvarkybos darbus. Darbai rūmuose užbaigti 2014 m. pabaigoje, juose įsikūrė Leipalingio seniūnija, biblioteka, Leipalingio progimnazijos Algirdo Volungevičiaus kraštotyros muziejus¹⁶ ir kiti.

Po ilgokos pertraukos darbai Leipalingio dvaro ansamblyje atnaujinti tik 2019 metais. Pradėti buvusio *grūdų sandėlio*, vėliau mokyklos sporto salės rekonstrukcijos, dalinės restauracijos darbai. Atsirado galimybė

¹³ Verutė Trečiokienė, Mokyklos pastato Alėjos g. 30 Leipalingio mstl., Druskininkų sav., pritaikymas bendruomenės centro veiklai. Leipalingio dvaro rūmų vidaus patalpų papildomi polichromijos tyrimai – II, 2013, in: Verutės Trečiokienės asmeninis archyvas; Kauno paminklų restauravimo projektavimo instituto archyvas; Verutė Trečiokienė, Leipalingio dvaro rūmų vidaus patalpų papildomų polichrominių tyrimų programa, 2013, in: KPD Alytaus- Marijampolės teritorinio skyriaus archyvas. Šiame egzemplioriuje kartu su programa įdėta tyrimų ataskaita su planuose nurodytais zondais ir jų numeriais, stratigrafijos lentelėmis ir kt., trūksta kelių lapų.

¹⁴ Evaldas Purlys, Leipalingio dvaro sodyba (Atv 856), Dvaro rūmų vakarų (V) korpusas. Architektūriniai tyrimai tvarkybos darbų metu, 2014. Užsakovas UAB „Avona“, in: Druskininkų savivaldybės administracijos archyvas, Evaldo Purlio asmeninis archyvas.

¹⁵ Gražina Jarmalienė, Mokyklos pastato Alėjos g. 30 Leipalingio mstl., Druskininkų sav., pritaikymas bendruomenės centro veiklai, Leipalingio dvaro sodybos rūmai UK 15827, Techninio projekto korektūra – laida „B“, 2014, in: Druskininkų savivaldybės administracijos archyvas.

¹⁶ Muziejų 1957 m. įsteigė mokytojas Algirdas Volungevičius (1923–2008).

patikslinti grūdų sandėlio architektūros raidą ir jos vertingąsias savybes, kurios pasirodė gana netikėtos. Naujame etape dirbama vadovaujantis dar 2010 m. parengtu techniniu projektu, kurio kai kuriuos sprendinius, darbų metu atsiradus naujų duomenų, teko koreguoti. Buvusį grūdų sandėlį nuspręsta pertvarkyti į salę su vestibuliu, rūbina, darbo kabinetais ir pagalbinėmis patalpomis įvairaus pobūdžio renginiams Leipalingyje.

Leipalingio dvaro ansamblio pastatų raida, architektūros pokyčiai

Nors ansamblio istoriniai tyrimai atlikti paviršutiniškai, tačiau pateikti duomenys parodė ilgą ir sudėtingą dvaro raidą. Apie savininkų kaitą žinoma maždaug nuo 1500 m., yra fragmentiškų žinių apie Leipalingio dvaro žemes ir pan. Deja, kol kas mažai ką žinome apie kone 250 metų trukusį Sapiegų valdymo laikotarpį, nėra žinių, ką pastatė apie šimtą metų jį valdę Masalskiai bei po jų dvarą valdę savininkai. Iš muziejaus gauta 1685 m. dvaro inventoriaus vertimo elektroninė kopija¹⁷ suteikė netikėtai daug žinių ne tik apie dvaro žemes, valstiečius ir jų gyvenamus kaimus, prievoles ir pan., bet ir apie Leipalingio dvaro sodybą, dvaro rūmus, jų planą, kai kurias architektūros detales. Dvaras tuomet priklausė Kazimierui Jonui Sapiegai. Klasicistinių dvaro rūmų suplanavimo struktūra, fasadų architektūra susiformavo per kelis statybų ir rekonstrukcijų etapus dvarą valdant Kruševskiems ir Balinskiams.

Iki restauracijos buvusi dvaro rūmų architektūra, nors ir gerokai deformuota, aiškiai išreiškė statybos laikotarpį – XVIII a. pabaigos – XIX a. pradžios klasicizmą. Leipalingio dvaro architektūra išsiskiria iš kitų vėliau, net po šimtmečio statytų pagalbinės paskirties statinių derinimo prie senosios klasicistinės architektūros būdu.

¹⁷ Jono Reitelaičio istorinių dokumentų, liečiančių Leipalingį, vertimų su paaiškinimais bei komentarais byla. Elektroninės bylos kopijos saugomos Leipalingio kraštotyros muziejuje, Dariaus Saltono, Evaldo Purlio asmeniniuose archyvuose. Muziejuje yra popierinė elektrografiniu būdu padaryta kopija.

Byla susideda iš 288 ranka rašytų puslapių. Vienas į lietuvių kalbą išverstų dokumentų – 1685 m. sudarytas Leipalingio dvaro inventorių. Vertimo 205 puslapyje įdėtos žinios apie Leipalingio miestą, 242 p. – dvaro rūmų aprašymas, paskutiniuose puslapiuose – dvaro rūmų planų schemos, Jono Reitelaičio sudarytos pagal 1685 m. inventorių.

Dvaro rūmai

Kur stovėjo senieji dvaro pastatai? Ilgą istoriją menančio Leipalingio dvaro sodyba apėmė didelį plotą, kuriame abipus dvaro rūmų buvo parkas, o netoliese ir dvaro ūkiniai pastatai. Leipalingis, kaip ir didelė dalis dvaro pastatų, pražuvo įnirtingų mūšių 1944 m. liepą metu. Sovietmečiu dvaro sodybos pietinėje dalyje pastatyta vakarinė mokykla, buvusi sodų teritorija užstatyta gyvenamųjų namų kvartalu. Išliko rūmai su buvusiu grūdų sandėliu greta, dvaro sodybai priklausantys parko fragmentai ir miško parkas prie Seiros upės.

Kadangi dvaro rūmai buvo ne kartą perstatyti, todėl natūraliai kyla klausimas, kur buvo Leipalingio rezidencinio pastato pradinė vieta. Atsakymo, deja, neturime. Priešprojektinių tyrimų ir tvarkybos darbų metu aiškių ankstesnių laikotarpių mūrų pėdsakų rūmų sienose nerasta. Senieji statiniai galėjo būti nugriauti statant klasicistinius rūmus. Senujų mūrų liekanos ateityje dar gali atsidengti po rūmų grindimis arba archeologinių kasinėjimų metu pasimatyti kur nors greta dabartinio pastato. Keliamo hipotezė, kad vienas senųjų pastatų galėjo stovėti virš skliautuotų grūdų sandėlio rūšių. Iki klasicistiniam laikotarpiui gali būti priskirti ir du nedideli tarpusavyje nesujungti, su atskirais įėjimais rūšiai po dabartiniais rūmais. Tvirtų įrodymų tokiai prielaidai pagrįsti neturime, nes labai panašios rūšio ir antžeminės pastato dalies mūrams naudotos medžiagos, o labiau išplėsti mūro atodangas arba padaryti archeologinių tyrimų nebuvo galimybės. Prielaidą, kad rūšiai (ar bent vienas jų) gali būti ankstesnio pastato reliktas, perša jų komponavimas po pastatu, nelabai patogūs įėjimai iš vestibulio ir akivaizdūs pertvarkymų požymiai rūšio sienų mūruose. Nedidelė angelė (005) rūšio R-04 rytinėje sienoje rodytų, kad už jos gali būti kažkokia užpilta patalpa. Mintis, kad rūšiai ankstesni už pirmo aukšto mūrus, dar labiau sustiprėja pažymėjus rūmų centrinės dalies kontūrą ant rūšių plano [žr. 3 il.]. Abi rūšių laiptinės ne kartą pertvarkytos. Kad būtų aiškesnė dvaro rūmų vietos kaitos logika, pažvelkime į dvaro sodybos ir rūmų kaitą įvairiais istoriniais laikotarpiais.

Dvaro sodyba 1685 m. Leipalingį Sapiegos kelis kartus buvo įkeitę ir vėl atpirkę, kelis kartus prieš įkeičiant rašyti inventoriai. Žinomas tik

vienas – 1685 m. liepos 20 d. sudarytas inventorius¹⁸. Dvaras tada įkeistas naudoti ponui Gedeonui Chaleckiui. Gal kur archyve guli dokumentai, galintys paaiškinti, kiek / ar šis įkeitimas yra susijęs su pasiruošimu pirkti žemes Vilniaus Antakalnyje 1689 m. Minėtame 1685 m. inventoriuje išvardyti dvarui priklausantys kaimai su jų gyventojais, užfiksuotos gyventojų prievolės, pajamos ir t. t. Aprašyti tam pačiam savininkui priklausantys mažesni dvarai, gana smulkiai aprašyti dvaro sodybos pastatai, rūmai¹⁹.

Leipalingyje tuomet buvo bažnyčia, turgaus aikštė ir keturios gatvės su 108 sklypais prie gatvių – Merkinės, Gardino, Veisiejų. Viena gatvė pavadinta tiesiog gatve prie bažnyčios. Nurodytos net sklypų prie aikštės ir kiekvienos gatvės savininkų pavardės.

Mums labiausia rūpi dvaras, ypač jo rūmai, todėl pabandykime įsivaizduoti dvaro sodybą, kurioje, spėjama, stovėjo dviaukštis rūmų pastatas. 1685 m. visi dvaro sodybos trobesiai buvo nauji ir sveiki. Nedidelio gaisro būta prie rūmų didžiųjų vartų. Sudegę ar apdegę buvo vartai ir keli statiniai greta. Trys sodybos kiemai buvo aptverti medinėmis tvoromis. Aprašymas prasideda sudegusių vartų į kiemo, kuriame stovėjo vartų pastatas ir rūmai, aprašymu. Kairėje už vartų apdegusios arklidės, už jų, irgi kairėje – apdegusi troba, dar toliau vežiminė. Deja, dokumente taip ir nenurodyta, kurioje pusėje nuo vartų stovėjo rūmai, kuriose vartų pusėse buvo išdėstyti pastatai kituose kiemuose. Įdedame panašios dvaro sodybos su trim kiemais, rekonstruotos remiantis 1592 m. inventoriumi, pavyzdį²⁰ [6 il.]. Skiriasi pastatų kiekiai abiejose sodybose, gerokai skiriasi tame ar kitame dvaro kieme išdėstytų pastatų paskirtys, kitokiomis tvoromis aptverti kiemai. Yra ir kitų skirtumų, tačiau matome, kad sodybos struktūra, pastatų dėstymas trijuose kiemuose išliko ir praėjus šimtmečiui.

1685 m. dvaro sodyboje iš rūmų einant vartų link buvo virtuvės namas, troba-maistinė su rūsiu. Rūmai su tame pačiame kieme stovinčiais pastatais buvo aptverti stačių lentų tvora. Į palivarko, tvartų kiemą

¹⁸ Inventoriaus elektroninę kopiją atsiuntė Darius Saltonas, 2010 m. rinkęs istorines žinias apie Leipalingio dvarą. Rašant priešprojektinių istorinių tyrimų ataskaitą, šiuo dokumentu nebuvo naudotasi.

¹⁹ Jonas Reitelaitis, Leipalingio dvaro 1685 m. inventoriaus vertimas ir paaiškinimai, in: Istorinių dokumentų apie Leipalingį vertimų byla, 242 p. Elektroninės bylos kopija yra Leipalingio kraštotyros muziejuje, Dariaus Saltono, Evaldo Purlio asmeniniuose archyvuose. Muziejuje yra popierinė elektrografiniu būdu padaryta kopija.

²⁰ Neringa Dambrauskaitė, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės bajorų namai XVI–XVII a. pirmoje pusėje*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2019, p. 5, il. 5.

5 pav. 1592 m. Vaitiekaus Romanavičiaus Germaniškių dvaro Minsko paviete trijų kiemų sodyba, dail. N. Treinys. Pagal 1592 m. Germaniškių dvaro inventorių.

Dvaro kiemas: 1 – didelė sėdyčia (su priemene, kamara, kamarėlė), 2 – sėdyčia (su priemene, tualetu), 3 – sviras, 4 – sėdynėlė (su priemene, tualetu, gryčia), 5 – virtuvė, 6 – seklytėlė (su priemene, tualetu, kita sėdynėlė), 7 – pūnia šienai, 8 – arklidė, 9–12 – klėtys. Dvarelio kiemas: 13 – šeimynos gryčia su priemene, 14–18 – tvartai, 19 – pūnia šiaudams. Kluono kiemas: 20 – kluonas, 21 – jauja su priemene, 22 – pūnia šienai, 23 – pirtis su priemene.

6.

XVI a. pab. dvaro sodybos su trim kiemais pavyzdys, in: Neringa Dambrauskaitė, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės bajorų namai XVI–XVII a. pirmoje pusėje*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2019, p. 5, il. 5

Example of a manor with three courtyards of the late 16th century

įvažiuojama per didelius vartus, kiemas aptvertas „štaketėmis“, dešinėje – du nauji dideli tvartai, nauja arklidė, taip pat trys mažesni tvartai. Iš tvartų kiemo vieni vartai vedė į laukus, kiti – į šeimynos (palivarko) kiemą.

Šeimynos troba dengta gontais, kažkur greta, nenurodant vietos, stovėjo ir kepykla. Iš palivarko kiemo einant per vartus rūmų kryptimi [atgal? – E. P.] tuoj už vartų – šulinys, kieme – nauja sūrinė. Tvorėje tarp palivarko ir kluonų buvo kiemų vartai. Kluonų kieme – didelis naujas kluonas su ketveriomis durimis ir keturiomis klėtimis grūdams pilti. Čia pat ir antras didelis kluonas su trejomis durimis. Kažkur greta – didelė daržinė

šienui krauti su dvejomis durimis, klėtis su aruodais ant grindų, dar viena klėtis su grindimis. Kurie pastatai kairėje, kurie dešinėje vartų pusėje, nenurodyta.

Iš kluonų kiemo einant bravoro link – vėl vartai. Bravore buvo pirtis iš tašytų sienojų. Panašu, kad bravoras stovėjo už tvoromis aptvertos sodybos ribų.

Dvaro rūmai 1685 m. inventoriuje. Pasak inventoriaus sudarytojo, rūmai buvo pastatyti ant aukšto mūrinio pagrindo, kuris buvo ne ant grūdų sandėlio rūsio, o kažkur kitur. Aukštas mūrinis rūmų pagrindas negalėjo išnykti be pėdsakų. Anksčiau ar vėliau jo žymės, o gal ir kontūrai bus išaiškinti, tik tam reikia archeologinių tyrimų programų ir jų finansavimo. Rūmų komponavimo ant grūdų sandėlio rūsių idėja atkrenta vien dėl to, kad inventoriuje išvis neminimi rūšiai arba kokie nors su rūšiais susiję rūmų plano požymiai. Dėl tos pačios priežasties ne 1685 m. rūmų reliktas ir rūšiai po dabar stovinčiais klasicistiniais dvaro rūmais. Bandant įsivaizduoti 1685 m. rūmus vis dar tenka remtis tik jo vaizdais tų metų inventoriuje.

Kaip liudija aprašymas dokumente, rūmai buvo vieno aukšto, mediniai, su patalpomis pastogėje. Stogas mansardinis, dengtas gontais. Virš stogo trys bokšteliai (kopulos (?)) buvo užbaigti žalvariniais rutuliais ir vėjarodėmis. Ant abiejų stogo galų – po žalvarinį bubą (?). Įdedame preliminaras Jono Reitelaičio rūmų planų rekonstrukcijas, sudarytas remiantis aprašymu 1685 m. inventoriuje. Panaudojus mastelyje nubraižytus ano meto rūmų langų dydžius ir jų dėstymo tvarką bei ritmą, truputį pakoregavus, papildžius gal pavyktų rekonstruoti rūmų planus šiek tiek tiksliau. Planai būtų gal aiškesni, tačiau vis tiek gerokai hipotetiški. Visiškai pagrįstą, įtikinamą rekonstrukciją, kaip ir kitais atvejais, kai pastato nebėra, o architektūriniais tyrimais negalima patikslinti jų plano, apsunkina kai kuriose vietose neaiškiai nurodytos vizitatoriaus ėjimo kryptys, netikėti persikimai aprašyme iš vieno pastato galo į kitą, nutylėjimai ir pan. Tam, kad susidarytume rūmų plano vaizdą, J. Reitelaičio rekonstruotų plano schemų visiškai pakanka. Papildome jas svarbesnių kambarių aprašymais ir kelionėmis išvadamis apie galimus plano struktūros, silueto bei pjūvio niuansus.

7.

Dvaro rūmų pirmo aukšto plano schema,
Jono Reitelaičio rekonstrukcija

Drawing of the ground-floor plan of the manor

Pirma patalpa įėjus per priebutį į rūmus [7 il.] – didelė priemenė su trim dideliais langais ir dviem didelėmis krosnimis. Inventoriuje kažkodėl nepaminėtos nė vieno kambario lubos. Aprašytos grindys, durys, suskaičiuoti langai. Grindys priemenėje iš plytų arba keraminių plytelių. Akivaizdžiai svarbus buvo kambarys priemenės dešinėje, nes durys į jį buvo „juodu ąžuolu sagstytos (inkrustuotos?), su jų malonybių [Sapiegu, – E. P.] herbais“, su herbais buvo ir kambaryje stovėjusi baltų koklių krosnis. Grindys iš lentų. Į kambarį už šio, pirmojo kambario durys daug kuklesnės, lygios, baltos, tačiau kambario grindys „juodo ąžuolo su balto kvadratais“. Krosnis šiame kambaryje iš „baltų glazūruotų koklių su židinėliu greta, langų įtvarai [staktos?, – E. P.] drožinėti“²¹.

Rūmų kambariai buvo išdėstyti abipus pastato vidury pastatytos išilginės sienos. Atrodo, kambariai kitoje sienos pusėje buvo kuklesni, durys tarp jų lygios, grindys ir šiuose kambariuose lentų, kai kurios jų netgi

21 Jonas Reitelaitis, *op cit.*, p. 243.

pavadintos paprastomis. Įdomiausias, bene daugiausiai klausimų užduodantis architektūrinis elementas prie šių kambarių – „galerija“. Taip ji vadinama inventoriuje. J. Reitelaitis ją vadina veranda. Kaip ją bevardintum, jos komponavimas prie pastato sudaro daug keblumų bandant rekonstruoti pastato vaizdą su galerija – tuo labiau kad virš jos buvo balkonas. Kaip veranda ir balkonas komponavosi prie mansardinio stogo? Inventoriuje mansardinis aukštas vadinamas antruoju aukštu. Galima būtų suabejoti mansardinio stogu, tačiau vienas sakinytis inventoriuje, tiksliau, vienas žodis, pavartotas aprašant antro aukšto salę ir patalpas greta salės, stogą tvirtai uždeda ne ant antro, o ant pirmo aukšto. Salė vienoje vietoje pavadinta tiesiog „pastogine sale“²².

Puošniausias ir svarbiausias kambarys pirmame aukšte – valgomas su net vienuolika langų. Įeinama į jį iš priemenės per duris kairėje priemenės sienoje:

Durys [į jį] dvivėrės, ąžuolinės, grindys lentų, krosnis didelė, įvairių spalvų, su herbais. Didysis dūmtraukis [virš židinio] su lipdyba, joje dviejų žmogučių atvaizdai. Iš valgomojo per paprastai padarytas dvivėrės duris patenkama į kitą kampinį [kambarį prie galerijos]. Asla [kampiniame] iš plytų, du langai, dūmtraukis lipdytas [su lipdyba?]. Ir iš šio kambario durys į galeriją.²³

Vėl grįžtame į priemenę, iš kurios buvo galima nueiti ir į salę [8 il.]:

išėjus į priemenę [iš valgomojo] iš dešinės mediniai laiptai su tekinto darbo turėklais į [antrą] aukštą. [Antrame] aukšte salė. Salėje 12 langų, krosnis su nebaigtu dūmtraukiu, grindys pintai sudėtos. Iš salės į grotelėmis aptvertą balkoną išeinama per dvi duris.²⁴

Salė buvo ties priemene, abipus salės viršutinio aukšto galuose – kambariai. Minima ir nedidelė priemenė su vienu langu. Viename kambarių buvo violetinės spalvos krosnis su dūmtraukiu, kitame, „kampiniame krosnis mūryta juostėtai, su židinėliu“. Iš šių kambarių [kairiame pastoginės salės gale, – E. P.] išėjus, kitame pastoginės salės gale – laiptai žemyn į

²² *Ibid.*, p. 245.

²³ *Ibid.*, p. 243.

²⁴ *Ibid.*, p. 244.

8.

Dvaro rūmų antro aukšto plano schema,
Jono Reitelaičio rekonstrukcija

Drawing of the first-floor plan of the manor

apatinę priemenę. Čia [salėje pastogėje, – *E. P.*] per dvivėres duris dešinėje patenkama į kambarį, o netrukus ir dar į vieną kambarį dešiniajame salės gale. Iš aprašymų galima suprasti, kad rūmų galuose buvo po du kambarius, vienas iš kambarių kažkodėl pavadintas kampiniu. Sunkiau rasti vietą viršutinei priemenei, iš kurios „per duris, suktais laiptais su turėklais nusileidžiama žemyn. Laiptuose yra vienas langas“²⁵. Užuominų, iš kurių būtų galima suprasti, ar šiame laiptų aprašyme patikslinama anksčiau paminėtų laiptų į viršų forma, ar aprašomi antrieji laiptai į apačią, nėra. Visuose viršutinio aukšto kambariuose – po du langus.

Rūmų valgomajame ir kambariuose 40 didelių ir mažų stalų, 60 didesnių ar mažesnių kėdžių bei suolelių ir tik 5 lovos.

Inventoriaus pabaigoje aprašomos ir kelios, matyt, svarbios, charakteringos šiam pastatui ir jo išvaizdai fasadų puošybos detalės:

prie visų langų yra langinės. Langinės turi po 4 įtraukas (filingus), jų viduriniai įtvarai sudaro kryžių, [o kiekvienos jų, – *E. P.*] sankirtoje nutapytas Sapiegų herbas. Viduriniai įtvarai skirtinga spalva nei herbai nudažyti. Įtraukos gėlėtai nutapytos. [Antro] aukšto langai be langinių.²⁶

²⁵ *Ibid.*, p. 245.

²⁶ *Ibid.*

Rūmai, sprendžiant iš langų kiekio, vidurinės išilginės sienos pastato išilginėje ašyje bei kambarių kiekio tiek apatiniame aukšte, tiek viršutiniame aukšte, buvo ganėtinai dideli. Kaip minėjome, stovėjo jie ant aukšto mūrinio pamato, virš pastato buvo didelis barokinės formos stogas, kuris greičiausiai dengė ir galeriją. Dėl šios priežasties kambariai galerijos pusėje turėjo / galėjo būti siauresni nei kambariai priemenės pusėje, o pati galerija neplati. Kita šiandien žinoma žinia apie rūmus parašyta praėjus 67 metams. Paliko ją vokiečių iš Gumbinės Vilhelmas Šlemyeris 1752 m. (praėjus kone 10 metų po to, kai dvaras perėjo Masalskiams), važiuodamas per Leipalingį į Gardino seimą. Pavadino jis dvarą labai „dideliu, bet jau artėjančiu prie visiško sugriuvimo“. Atrodo, čia jis turėjo galvoje visos dvaro sodybos dydį ir jos būklę. Matyt, ir rūmus... Bažnyčia 1752 m. buvo medinė.

Klasicistinių rūmų statyba. Iki mūsų dienų išlikę rūmai pastatyti XVIII a. pabaigoje – XIX a. pradžioje Lietuvos architektūroje įsigalint naujai madai – klasicizmui [9 il.]. Leipalingis tada priklausė Kruševskių giminei. Algimanto Miškinio nuomone, rūmus galėjęs projektuoti garsus klasicizmo architektas Martynas Knakfusas²⁷, nors autorystės klausimas vis dar lieka atviras.

Dabartinio pastato išorė nėra iš esmės pakitusi, tačiau viduje jis yra vieną ar du kartus gerokai perplanuotas. Gaila, kad nepavyko rasti pirminio klasicistinių rūmų plano arba pirminę patalpų paskirtį aptariančio inventoriaus. Žinias apie tai ir prarastus architektūrinius elementus teko susirinkti tiriant išlikusius statinio mūrus [10, 11 il.].

Klasicistiniai rūmai buvo griežtai simetriškos architektūros, su keturių kolonų portikais prie pietinio ir šiaurinio fasadų. Siekiant labiau išryškinti portikus, fasadinių sienų plokštumos portikų zonose buvo iškeltos apie 15 cm. Dabar šiauriniame fasade šešių kolonų portikas – šiauriniame fasade buvus keturių kolonų portiką rodo tokia pati fasadinės sienos iškiša kaip pietiniame fasade. Rūmų fasadai buvo tinkuoti lygiu, be rustiką imituojančio skaidymo tinku ir, atrodo, be sandrikų virš langų. Gerokai kitoks nei iki rekonstrukcijos buvo klasicistinių rūmų planas. 2012–2013 m. keičiant pirmo aukšto grindis buvo atidengtos kelių nugriautų rūmų sienų liekanos, kurios dabar, neturint istorinių senųjų rūmų planų, padeda bent iš dalies rekonstruoti pirmųjų klasicistinių rūmų plano schemą.

27 Algimantas Miškinis, *op. cit.*, p. 372–374.

9.

Dvaro rūmų pietinio fasado vaizdas, Evaldo Purlio
nuotrauka, 2019

View of the south façade of the manor in 2019

Statybos darbų metu, nuėmus grindis tarp 112 ir 118 kambarių, 4 ašyje atsidengė pirmas nugriautos kapitalinės sienos pamatas [12 il.]. Abiejose išilginėse kambario sienose (pamato galuose) rasti nuardytos sienos pėdsakai. Šios sienos šiauriniame gale, fasadinės sienos išorėje yra minėtosios iškyšos šiaurės rytų kampas, o priekyje – kraštinė, ketvirtoji keturių kolonų portiko kolona. Nugriautoji siena statyta pirmajame rūmų raidos etape, nugriauta XX a. pirmoje pusėje, greičiausiai kuriantis mokyklai. Tokia pati, tik gerokai seniau nugriauta turėjo būti ir siena 2 ašyje. Siena orientuota link iškišos fasade ir pirmosios kolonos keturių kolonų portike. Ji nugriauta greičiausiai pirmosios rūmų rekonstrukcijos metu. Vien šios sienos nugriovimas ir kambario prie jos pertvarkymas rodo, kokio masto buvo ši rekonstrukcija.

Nugriautų sienų atkarpos pažymėtos pirmo aukšto plane su šiandienine rūmų plano struktūra ir patalpų numeracija. Kartu, siekiant palengvinti orientavimąsi architektūrinių elementų aprašymuose, plane palikta ir architektūrinių tyrimų metu naudota architektūrinių elementų numeracija.

10.

Rūmų pirmo aukšto mūrų raidos kartograma, 2014, sudarė Evaldas Purlys

Cartogram of the development of the manor's ground-floor walls compiled in 2014

Senujų rūmų vestibulio prie pietinio portiko erdvė buvo platesnė, apėmė šiandieninio 101 vestibulio ir greta vestibulio 102 kambario erdves. Įėjimas į ano meto vestibulį buvo jo priekinės sienos centre, toje pat vietoje kaip ir dabar, o į vakarinius (kairėje) kambarius – sienoje tarp 102 ir 103 kambarių. Dabar šioje vietoje pusapvalės formos anga.

Patalpa su priekinės sienos centre įkomponuotu pagrindiniu įėjimu, atrodo, buvo ne tik platesnė, bet ir aukštesnė. Kitoje vestibulio pusėje, prie vidurinės išilginės sienos (priešais pagrindinio įėjimo duris) buvo dveji laiptai, vedę į du atskirus rūsius. Patalpų antrame aukšte tuomet greičiausiai buvo labai nedaug. Laiptai į galimai mansardiniame aukšte buvusias patalpas galėjo būti už vidurinės išilginės sienos. Vestibulyje nebuvo tambūro, užtat pagrindinio įėjimo durys iškart buvo su kone 30 cm pločio stakta, komponuota fasado plokštumoje. Rasti to laikotarpio durų staktos atspaudai. Vidinėje plačios staktos pusėje galėjo būti antros, į vidų atsiveriančios durys.

Sprendžiant iš nugriautų sienų likučių išsidėstymo, dešinėje (rytinėje) rūmų pusėje prie šiaurinės sienos galėjo būti pagalbinės rūmų patalpos. Gal net ir virtuvė. Rytinėje rūmų pusėje, tarp 112 ir 113 kambarių buvo įrengtas tamsus, atitvertas nuo lango 118 kambarėlis, o prie šiaurinės fasadinės sienos buvo 112 su 113 kambariu jungiantis 118a koridoriukas [žr. 10 il.].

Natūroje greta minėtos sienos 4 ašyje buvo atkastas tamsųjį kambarėlį nuo koridoriuko prie fasadinės skyrusios sienos pamatas. Išlikusioje pietinėje 118 kambarėlio sienoje rastas langas, skirtas produktams (?) paduoti į dar mažesnę patalpėlę tarp 118 ir puošniojo 114 kambario [žr. 10 il.]. Abu tamsieji kambarėliai galimai skirti rūmuose vykusiems renginiams aptarnauti. Pagalbinių kambarių grupei anuomet galėjo būti skirtas ir kambarys šiaurės rytų rūmų kampe 1-13. Vėliau po rekonstrukcijos šis kambarys tapo vienu puošniausių rūmuose. Plačiau atidengti, nuvalyti, iširti atkastų sienų fragmentų, deja, nebuvo galimybės, nebepavyko išsiaiškinti ir ar visos sienos mūrytos vienu statybų metu. Aprašytoji struktūra, atrodo, suformuota pirmajame klasicistinių rūmų statybos etape.

Nors keitėsi plano struktūra ir ne kartą buvo keičiami langai, jų angų vietos fasaduose, išskyrus vieną kitą ryškiau padidintą ar „pastumtą“ angą, nuo rūmų statybos meto nepakito. Pirminėse vietose tebėra pietinio (pagrindinio) ir šiaurinio fasadų langai, nedaug pakitęs jų dydis. Galiniuose rūmų fasaduose langai išdėstyti šiek tiek asimetriškai – vakariniame fasade buvo trys langai, rytiniame – taip pat trys, tačiau kiek kitaip komponuoti. Senųjų rūmų langai, kaip jau minėta, buvo viengubi, atsiveriantys į vidų, įstatyti pusės plytos gylyje nuo fasado paviršiaus, už užkarpu.

Užfiksuota įdomi rūmų šiaurinio fasado architektūrinė detalė [13 il.] – tokios pat nišutės po langu tik kiek blogiau išlikę fragmentai rasti ir po dar vienu langu. Iš atidengtų fragmentų galima suprasti, kad statant rūmus fasade po šoniniais langais už keturių kolonų portiko buvo suformuotos apie 5 cm gylio nišutės, kuriose buvo nupiešti grindis siekiančių langų rėmai. Langai tarsi siekė rūmų cokolį, žemės paviršių. Tarp langų, centre, už šiaurinio portiko, greičiausiai buvo durys kaip pietinėje pusėje. Tokių pačių nišučių pietiniame fasade nerasta arba neliko.

11.
Rūmų antro aukšto mūrų raidos kartograma, 2014,
sudarė Evaldas Purlys

Cartogram of the development of the manor's first-
floor walls compiled in 2014

Būtinumą tyrinėti ir fiksuoti rekonstrukcijų metu atliktus pakeitimus iliustruoja vis nauja informacija – remontuojant pastatą keliose vietose pasimatė senoji tinkavimo maniera, sužinota apie sijas virš portikų kolonų ir jų apdailos konstrukcija. Perdangų konstrukcija medinė. Tinkuojant patalpų sienas ir lubas naudotos nendrės [14 il.]. Keliose vietose tinko ant nendrių ploteliai rasti ir išorėje, vėliau pertinkuotuose ploteliuose – atrodo, tokia tinkavimo technika šiame objekte naudota kone iki pat XX a. remontų. Iš man žinomų pavyzdžių seniausias pastatas, kuriame tinkuojant naudotos nendrės – Sapiegų rūmai Antakalnyje (1689–1692). Nors Leipalingio rūmai statyti tuo metu, kai horizontalioms tiesioms saramoms virš angų jau naudotas metalas, Leipalingio rūmuose visos sijos virš portikų kolonų dar medinės. Ant atramų sudėta po tris aptašytus rąstus. Ruošiantis tinkuoti, sijų šonai ir apačia uždengta plokščiomis čerpėmis tvirtinant jas kalvio darbo vinimis plačiomis galvutėmis [15 il.]. Be to, dar 2010-aisiais tyrimų metu nustatyta,

12.

Nugriautos sienos 4 ašyje pamato fragmentas (dešinėje) ir 1-18 koridoriuką nuo 1-18a patalpos skyrusios sienos pamatas (kairėje), Evaldo Purlio nuotrauka, 2011

Detail of the foundation of the demolished wall in axis 4 (on the right) and the foundation of the wall that separated corridor 1-18 from room 1-18a (on the left)

13.

Ništutė po langų šiauriniame fasade. Polichromija imituoja lango, siekiančio kiemo paviršių, tęsinį, Evaldo Purlio nuotrauka, 2013

Small niche under the window on the north façade

kad horizontalios juostos rūmų fasade nėra pirminės, jog jos tinke įrėžtos gerokai vėliau, ir tik 2020 m. pavyko išsiaiškinti, kad tai padaryta XX a. pradžioje, jau pastačius oranžeriją. Iki to laiko fasadų tinkas buvo lygus.

Pirmoji klasicistinių rūmų rekonstrukcija. Pirmosios klasicistinių rūmų rekonstrukcijos vykdymo data nežinoma. 1820 m. Antanas Kruševskis dvarą paliko broliui, Seinų apskrities bajorų maršalkai, seimelio nariui taip pat Antanui Kruševskiui. Istorinių žinių apie iki jo mirties 1873 m. vykusias statybas neturime, o rekonstrukcijos metu padarytų darbų apimčių ir pakeitimų nustatymą komplikuoja rūmų statybos ir rekonstrukcijos metu panaudotų medžiagų panašumas. Natūros tyrimai rodo nemažus rūmų perplanavimo darbus. Kai kurie iš jų jau buvo paminėti rašant apie pradinį klasicistinių rūmų planą. Rekonstrukcija gali būti susijusi su savininko pasikeitimu, savininko poreikių padidėjimu. Ypač ryškiai pertvarkyta kairioji, vakarinė, rūmų pusė. Viena svarbesnių rekonstrukcijos užduočių – gyvenamųjų patalpų antrame aukšte įrengimas ar išplėtimas. Atrodo, tuo metu įrengtos ir patalpos pastogės galuose. Prireikė patogių laiptų į viršų.

Siekiant antrame aukšte įrengti daugiau patalpų ir kartu mažiau pažeisti klasicistinę fasadų kompoziciją, šiaurinėje pusėje paplatintas portikas [16 il.]. Tos pačios rekonstrukcijos metu, bet greičiausiai kiek vėliau, po 1873 metų, jau šeiminkaujant dvare inž. Petrui Balinskiui (1861–1925), istoriko Mykolo Balinskio anūkui, tarp pastato ir šiaurinio portiko kolonų įrengtas metalinis balkonas. Iš pradžių manyta, kad šiaurinis portikas prie rūmų šiaurinio fasado perstatytas ar išplėstas grūdų sandėlio statybų etape, XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje, tačiau tokia išvada suabejota, kai nustatyta, kad grūdų sandėlio kolonomis ir portikams suformuoti naudotos geltonos, labai būdingos XIX a. pabaigai – XX a. pradžiai plytos. Naujos kraštinės šiaurinio portiko kolonos mūrytos iš raudonų plytų.

Sumanius išplėsti patalpas pastogėje, reikėjo sumažinti vestibulio erdvę ir plotą. Įėjus į vestibulį dabar atsiveria šiaurinėje jo sienoje suformuota kompozicija su dviem segmentinėmis arkomis perdengtomis angomis ir neplacia niša tarp jų [17 il.]. Už šių arkų ir sienos atkarpos su židiniu (?) tarp jų buvo laiptai į antrą aukštą. Įėjimai į rūmų kambarius – per simetriškai, viena priešais kitą sukomponuotas duris vestibulio šoninėse sienose ir

14.
Tinkas ant nendrių pietinio portiko lubose, Evaldo
Purlio nuotrauka, 2013

Plaster on the reed in the ceiling of the south portico

15.
Tinką laikanti konstrukcija ant pietinio portiko viršų
laikančių medinių sijų, Evaldo Purlio nuotrauka, 2013

Construction protecting the plaster on the wooden
beams supporting the top of the south portico

po laipų maršu, sienoje už laiptinės. Virš abiejų durų šoninėse sienose buvo kažkokie horizontalaus stačiakampio formos, epitafines lentas primenantys dekoro elementai. Viršuje kuklus palubės karnizas. Čia buvusį karnizą liudijo šiaurinėje sienoje išlikęs nedidelis karnizo mūro fragmentas. Ir po rekonstrukcijos vestibulyje nebuvo tambūro, pagrindinio įėjimo durys liko su labai plačia stakta, komponuota fasado plokštumoje. Ir dabar vidinėje staktos pusėje, kaip ir anksčiau, galėjo būti antrosios, į vidų atsiveriančios durys.

Nuo vestibulio kairėje pusėje atskirta 1-02 kambario erdvė. Naujoje sienoje suformuota durų anga. Išliko labai plačios durų staktos pėdsakai su nedideliu medienos gabalėliu. Atrodo, kartu siekta nuo vestibulio atskirti ir vieną iš įėjimų į rūsius (antras įėjimas į rūsius gerai komponavosi po laiptais į antrą aukštą). Nuo šiol į pirmąjį rūšį įeinama laiptais iš atitverto kambario [18 il.]. Šis atrodytų nedidelis vestibulio plano pakeitimas gerokai deformavo klasicistinių rūmų projekto autoriaus sumanytą centrinių erdvių ir jos architektūrinių elementų taisyklumą, simetriškumą. Žiūrint iš vidaus pagrindinis įėjimas pasidarė nebe vestibulio priekinės sienos centre. Įėjimas į vestibulį iš kiemo įkomponuotas fasado simetrijos ašyje, tačiau asimetriškai vestibulio vidaus erdvės atžvilgiu.

Tiriant vestibulio sienose buvusius architektūrinius elementus, daugiausia pastangų įdėti prireikė pirminių vestibulio šiaurinės sienos architektūros elementų formų paieškoms. Čia sienos centre buvusios nišos vietoje daugelio remontų metu kirstos angos arba nišos, kuriose buvo statomos ir perstatomos krosnys. Neatpažįstamai pakito ir šalia šoninių sienų buvusių angų su lanko formos sąramomis forma. Išlikę sąramų virš angų bei angokraščių fragmentai vis dėlto sudarė galimybę restauruoti visus šiaurinėje sienoje buvusius elementus [19, 20 il.]. Nesiryžta atkurti prie centrinės nišutės buvusio židinio priekinės dalies. Galimai čia buvusį židinį liudija sienoje, už nišutės sąramos į viršų kylantis kanalas ir šioje vietoje ne kartą statytos bei perstatytos krosnys. Keli nenustatytos paskirties, panašūs į krosnių pakuras elementai rasti abiejose šoninėse vestibulio sienose, gaila, kad baigiamajame rekonstrukcijos etape jie nebuvo baigti tyrinėti. Liko nepažymėti šoninėse sienose virš durų buvusių stačiakampių plokščių su bareljefais (?) kontūrai.

Laiptai į antrą aukštą buvo įrengti toje pačioje vietoje kaip ir dabar – už vestibulio šiaurinės sienos su arkomis, tik jie buvo kitaip surešti. Natūroje rastos medinių laiptų konstrukcijos žymės. Nemažas laiptų pėdsako sienoje fragmentas rodo, kad kurį laiką po rekonstrukcijos, vykusios tarp 1820 m. ir 1873 m., laiptų pradžia buvo vestibulio erdvėje prie dešinėsios (rytinės) vestibulio sienos. Pakilus keliomis pakopomis, už aikštelės laiptai sukosi į kairę, kur tiesiu maršu pasiekė antro aukšto grindų lygį. Montuojant šio laikotarpio laiptus, dešinėsios angos dešinio angokraščio užkarpa (prie dešinėsios vestibulio sienos) nutašyta. Gali būti, kad kažkur už šios sienutės buvo ir seniausias klasicistinių rūmų laiptų variantas. Į vestibulio zonoje likusius rūsių laiptus buvo einama per kairiąją angą vestibulio priekinėje sienoje. Durų angų galinėse laiptinės sienose tuomet nebuvo. Už sienos su dviem angomis buvę laiptai į antrą aukštą ne kartą keitė konstrukciją, komponavimą. Žymiai panašesni į senuosius mediniai laiptai buvo prieš sovietmečio pertvarkymus. Dar labiau nuo senųjų skiriasi 2012–2014 m. rekonstrukcijos metu įrengti laiptai, kuriuos taip sukomponavus prarasta galimybė naudotis senaisiais laiptais į rytinį (dešinį) rūšį. Kitokią šių laiptų architektūrą padiktavo naujos patalpų paskirtys, ypač naujiems tualetams parinkta vieta.

Sunku paaiškinti, kodėl statant klasicistinius rūmus dar buvo montuojami viengubi langai – tuo laikotarpiu net daugelyje senesnių pastatų langų angose, jei jų senieji langai dar būdavo geri, kone masiškai fasadų plokštumose arba arti jos jau buvo statomi antri, papildomi langai [21 il.], kurie galėdavo atsiverti tik į išorę. Leipalingio dvare pertvarkant pastatą senieji langai buvo išimti, o nauji langai iškart pagaminti dvigubi ir įstatyti fasadų plokštumoje. Staktų plotis 20–24 cm. Natūroje ant aptašytų užkarpų mūro rasta nemažai staktų, komponuotų fasado plokštumoje, atspaudų skiedinyje. Išorėje staktos ir mūro sandūros buvo uždengtos mediniais langų apvadais. Vidiniai, kiek įžambūs angokraščiai liko nepakeisti. Panašu, kad to kažkodėl buvo ir siekta. Virš langų suformuoti sandriakai.

Didinant patalpas antrame aukšte sumanyta jas komponuoti už applatinto dviem kolonomis portiko, abipus trijų sienoje už portiko buvusių langų suformuota dar po vieną langą [žr. 16 il.]. Antrame aukšte prie šiaurinio

16.

Dvaro rūmų šiaurinis fasadas, Dariaus Saltono
nuotrauka, 2020

North façade of the manor in 2020

portiko iš pradžių buvo įrengta viena didelė patalpa su dviem pusapvalėmis nišomis krosnims patalpos pietinėje sienoje. Vėliau, greičiausiai po 1873 m., išplėstos erdvės centre įrengtas koridorius į balkoną, o abipus koridoriaus – po vieną didelį kambarį su apvaliomis krosnimis kiekviename. Deja, nebebuvo galimybės nustatyti, kada suformuota durų anga į metalinį balkoną – ar didžiosios rekonstrukcijos metu, tarp 1820 m. ir 1873 m., ar po 1873 m. (inž. Balinskio (?)), ir kiek buvo durų į balkoną. Naujos sienos antrame aukšte medinės, karkasinės, ant lubų 2013 m. dar buvo tinko plotų ant nendrių.

Pertvarkymų po 1873 m. požymiai. Jau minėta, kad bent dviejoje rūmų patalpose, išmūrijus naują sieną, ant jos buvo padaryti lipdiniai kaip ant senųjų sienų, o seni, į atitvertą plotą patekę lipdiniai nenušašyti, išsaugoti. Taip pasielgta jau susiformavusiame, išpuoštame kambarielyje, sumanius nuo jo atitverti koridoriuką ar padaryti kokią pagalbinę patalpą. Vieną pavyzdžių, iliustruojančių, kaip buvo elgiamasi koreguojant pastato planą, matome 110 kambarielyje. Išlikę palubės karnizai rodo, kad pirminis rūmų 1-10 kambarių rytinėje rūmų pusėje (kairėje) po pirmosios rekonstrukcijos (?) buvo didesnis, apėmė ir 1-11 kambario erdvę. Tą patvirtina ant

17.

Vestibiulio šiaurinė siena po 2012–2014 m. restauracijos, Dariaus Saltono nuotrauka, 2020

North wall of the lobby after the conservation of 2012–2014

mažesniojo 111 kambario vakarinės sienos likęs pirminis palubės karnizas ir didesniojo kambario lubų centre rasta rozetė²⁸ [22 il.]. Kitoks pasirodė besas ir pirminis 103 kambario kontūras – patalpa apėmė ir 1-07 kambarėlį. Sienos, skyrusios 1-03 ir 1-07 kambarius, nebuvo [23 il.]. Šiame ilgame puošniame L formos plano kambariulyje šalia erdvaus vestibulio galėjo būti svetainė arba valgomasis su nedidučiu apvaliu židiniu šiaurinėje sienoje [24 il.]. Didesnis, matyt, buvo ir 108 kambarys, nuo kurio atitvertas 105 koridoriukas dar vienam įėjimui į rūmus. Koridoriukas su laiptine buvo sujungtas jau funkcionuojant mokyklai. Lipdiniai, senieji ir naujieji, pažymėti pirmo aukšto mūrų raidos kartogramoje.

Baigiant rekonstrukcijų metu padarytų pertvarkymų aprašymą, negalima nepaminti dekorų. Daugeliu atvejų dekoras liudija ir kambarių plano pertvarkymus. Dar priešprojektinių tyrimų metu pastebėta, kad kambarių erdvės susiformavo per kelis raidos etapus ir jos neturi vieningo puošybos stiliaus, kad buvo keičiamos net palubės karnizais puoštos erdvės.

²⁸ Verutė Trečiokienė, Leipalingio dvaro rūmų vidaus patalpų papildomi polichrominiai tyrimai – II. Patalpos 110 lubų rozetės piešinys – schema, 2013.

18.
Laiptai į vieną iš rūsių po rūmais,
Evaldo Purlio nuotrauka, 2010

Stairs to one of the manor's
basements in 2010

Vakarinio rūmų galo kambariai puošti gražiais profiliuotais palubės karnizais, kambariuose beveik nėra polichrominio dekoru. Šiuose kambariuose ar kai kuriuose iš jų sienos galėjo būti iškljuotos popieriniais sienų apmušalais. Ant langų ir durų angokraščių šiuose kambariuose kol kas rastas tik apvadas bei įsprūdas (filingus) ant angokraščių vaizduojantis polichrominis dekoras [25, 26 il.]. Kambariai rytiniame gale buvo be puošnių palubės karnizų, užtat gausiai papuošti polichrominiu dekoru²⁹. Kokia yra to priežastis, kada tokios skirtingos dekoravimo sistemos sumanytos – projektuojant ar pertvarkant rūmus, vis dar nelabai aišku.

1-14 kambarys rytinėje (dešinėje) vestibulio pusėje dabar didžiausias rūmuose. Į jį įeinama iš vestibulio per plačias duris vestibulio rytinėje sienoje. Tai puošniausias, gausiausiai polichrominiu dekoru puoštas

²⁹ Verutė Trečiokienė, Leipalingio dvaro rūmų vidaus patalpų papildomų polichrominių tyrimų programa, 2013.

Kartu su programa įdėta tyrimų ataskaita (Verutė Trečiokienė, Mokyklos pastato Alėjos g. 30 Leipalingio mstl., Druskininkų sav., pritaikymas bendruomenės centro veiklai. Leipalingio dvaro rūmų vidaus patalpų papildomi polichromijos tyrimai – II, 2013) su planuose nurodytais zondais ir jų numeriais, stratigrafijos lentelėmis ir kt. Trūksta kelių lapų.

Papildomų polichrominių tyrimų ataskaita saugoma ir tyrėjos V. Trečiokienės asmeniniame archyve.

kambarys rūmuose. Per dvi nedideles duris šiaurinėje kambario sienoje didysis 1-14 kambarys susisiečia su antru taip pat gausiai polichrominiu dekoru puoštu 1-13 kambariu. Natūroje po grindimis likęs pamatas rodo, kad pradinėje rūmų statybos stadijoje, iki kambario sienas padengiant polichrominiu dekoru, kambarį skaidė kapitali mūrinė siena. Durų angos liko iš pradinio klasicistinių rūmų statybos laikotarpio.

Šiaurinėje sienoje tarp dviejų durų angų tebėra pusapvalės formos plane židiny. Dabar židiny – ne sienos centre, nes taip buvo, kol nenu-griauta minėta siena. Polichromuojant kambarį, gausiai dekoruota ir plokštuma virš židinio angos [27 il.]. Trečios durys toje pačioje kambario sienoje vedė į pagalbines patalpas, įrengtas dar statant rūmus.

Antrajame gausiai polichromija puoštame 1-13 kambaryje dekoras kuklesnis, mažiau jo ir išliko, tačiau viena, vakarinė, siena puošta ištis įspūdingai – sienos plokštumą jos centre skaidė kelios meistriškai ištapytos kolonos su jonėninio orderio kapiteliais [28 il.]. Kompozicija su sienos centre pavaizduota anga ir sąramą virš angos laikančiomis kolonomis išliko. Už kolonų pavaizduota mėlyna dangaus žydrinė. Žemutinė sienos dalis apnykusi, nedaug ištirta, o kairioji pietinė sienos atkarpa, kurioje greičiausiai buvo durų anga, išgriauta. Gaila, baigiamajame rūmų tvarkymo etape planuotas eksponuoti plotas su kolonomis buvo sumažintas iki nedidelio plotelio su vieno kapitelio fragmentu, o šiame fragmente eksponuojamo kapitelio piešinys gerokai nukentėjęs, lyginant jį su buvusiu po atidengimo. Buvo galimybė eksponuoti ir gerai išlikusius apvadus aplink bent vieną 1-13 kambario langą, ir ant angokraščių nupieštas įsprūdas. Reljefinių palubės karnizų abiejuose polichrominiu dekoru puoštuose kambariuose nėra. Nepavykus iškelti į kitą vietą šiame kambaryje suprojektuotų sanitarinių ir techninių įrenginių, atidengtas polichrominis dekoras 2012–2014 m. rekonstrukcijos metu uždengtas gipsokartono plokštėmis. Reikia tikėtis, kad gal kada atsiras galimybė jį atidengti, restauruoti, eksponuoti. Polichrominis dekoras ant 1-13 ir 1-14 kambarių sienų priskirtinas XIX a. pabaigai – XX a. pradžiai³⁰. Antro aukšto patalpose dekoru beveik nerasta.

Mokyklos įkūrimas buvusiuose dvaro rūmuose. 1923 m. dvaro rūmuose ėmė veikti kun. A. Sivickio ir kalbininko S. Dabušio įsteigta vidurinė

³⁰ KPD Nekilnojamojo kultūros paveldo vertinimo tarybos 2019 07 11 aktas Nr. KPD-RM-1125/2, p. 23, in: Evaldo Purlio asmeninis archyvas.

19.

Centrinės nišutės vestibulio šiaurinėje sienoje vaizdas pradėjus restauraciją. Išliko sàrama, o apačioje prie grindų – šoninių ir dugno sienučių fragmentai. Virš sàramos likęs palubės karnizo fragmentas, Evaldo Purlio nuotrauka, 2013

View of the central niche in the northern wall of the lobby after conservation

20.

Vestibulio šiaurinėje sienoje virš dešinės angos – lanko formos sàrama. Vaizdas pradėjus restauraciją, Evaldo Purlio nuotrauka, 2013

Arched lintel above the right opening in the northern wall of the lobby. View after conservation

21.

Dominikonų vienuolyno Vilniuje trečio aukšto langas fasade prie Šv. Ignoto gatvės. Fasado plokštumoje likusi klasicizmo likotarpiu sumontuoto lango stakta su trimis poromis vyrių, lango varčios – dviverės. Gilumoje matyti pirminė baroko laikotarpiu sumontuota lango stakta su keturiomis varčiomis, Evaldo Purlio nuotrauka, 2004

Second-floor window of the Dominican monastery on Šv. Ignoto Street in Vilnius

mokykla, 1925 m. ji perėjo valstybės žinion. Dvaro rūmų pritaikymas mokyklai pareikalavo nemažai pastato pertvarkymų. Matyt, prireikus daugiau klasių, buvo išgriauta siena tarp 112 ir 118 kambarių. Ilgainiui iškirstos kelios naujos durų angos. Tarpukario remontui priskirtini iki 1987–1989 m. rekonstrukcijos buvę mediniai laiptai į antrą aukštą.

Mokyklos pastato plano keitimai XX a. antroje pusėje. Butas mokytojai šiame pastate įrengtas netrukus po karo. Didžiausi pakeitimai rūmuose susiję su bandymais pertvarkyti rūmų amfiladinę sistemą į koridorinę. Kelios senos durų angos užmūrytos, kelios šiek tiek performuotos. Iškirsta ir naujų durų angų. Pastatą pamažu siekta kiek galima geriau pritaikyti mokyklai, tačiau 1980 m. konstatuota, kad:

pastatas visiškai nepritaikytas švietimo įstaigai. Nėra rekreacijos, pasiskirstymo koridoriaus, klasės pereinamos, koridoriai siauri ir tamsūs. <...> laiptai į II aukštą mediniai, siauri. Laiptinė tamsi. Laiptai labai nepatogūs. Ypač mokiniams. <...> Langai siauri, su smulkiu rėmų dalijimu.³¹

1980 m. atlikti tyrinėjimai, ruošiantis naujam mokyklos plano ir architektūros „pagerinimo“ etapui. Nežinia kodėl, tačiau projektus

³¹ LTSR KŪM komunalinio ūkio projektavimo institutas, Druskininkų skyrius, Leipalingio vidurinė mokykla. Tyrinėjimai. Obj. Nr. 69.25, 1980.

22.

Tapyta rozetė 1-10 kambario lubų centre. Baigiamųjų tvarkybos darbų metu ji buvo uždengta gipso kartono plokšte, Evaldo Purlio nuotrauka, 2014

Painted rosette in the centre of the ceiling of room 1-10. In the final stage of reconstruction, it was covered with a gypsum plasterboard

prižiūrinčios ir derinančios valstybinės institucijos leido gerokai pakeisti ne tik vidaus planą, bet ir fasadų architektūros charakterį – sovietmečio rekonstrukcijų metu pakeisti rūmų langai ir jų skaidymas, šiek tiek padidintos jų angos, iškirsta 112 lango anga ir kt. Elgtasi lyg rūmų ansamblis nebūtų klasicistinis Lietuvos kultūros paveldo objektas, lyg Lietuvoje nebūtų buvę paveldosaugos institucijų ir jos valdininkų.

1987–1989 m. dar kartą tobulinant koridorinę sistemą laiptai perkelti į vestibulį. Iškėlus laiptus ir antrame aukšte susiformavo daugmaž aiški koridorinė sistema. Į istorinę rūmų planavimo sistemą ar langų skaidymo sistemą nebuvo kreipiama dėmesio. Langai parinkti iš to meto tipinių langų katalogo. Antrame aukšte ir vestibulyje iš dalies pakeistos perdangos konstrukcijos. Fasadai padengti anuo metu madingu „samanėlės“ tinku.

23.

Pertvara su palubės karnizu tarp 1-03 ir 1-07 kambarių. Sienutė su lango anga sumūryta vieno XX a. vidurio remontų metu. Gilumoje matyti 1-07 kambario palubės karnizai, Evaldo Purlio nuotrauka, 2013

Wall with a ceiling cornice between rooms 1-03 and 1-07

24.

Apvalus židinys 1-03 kambario šiaurinėje sienoje netrukus atidengus jo liekanas. Siena ties židiniu, iki jį užmūrijant, buvo storesnė. Nuotraukoje matyti virš židinio buvusio karnizėlio žymės, o po židiniu – ertmė pelenams su metalinių durelių staktelės atspaudais sienos plokštumoje. Židinys užmūrytas vieno XX a. vidurio remontų metu, Evaldo Purlio nuotrauka, 2013

Round fireplace in the northern wall of room 1-03 soon after exposing its remains

25.

Medinio angokraščio įsprūdas ir apvadą imituojantis dekoras pietinio fasado lange tarp 4 ir 5 ašių, Evaldo Purlio nuotrauka, 2014

Panel of a wooden door reveal and décor imitating a surround on the window of the south façade between axes 4-5

26.

Eksponuojamas medinio durų angokraščio įsprūdas ir apvadą imituojantis dekoras, Darius Saltono nuotrauka, 2020

Display of a wooden door reveal and décor imitating a surround on the window

27.

Židinys 1-14 kambario šiaurinėje sienoje su tapytu dekoru virš židinio angos. Abipus židinio matyti to dekoru fragmentai. Tarp židinio angos ir tapyto dekoru likusios iškilaus karnizėlio žymės, Evaldo Purlio nuotrauka, 2013

Fireplace in the northern wall of room 1-14 with painted décor above the fireplace opening

28.

1-13 kambario vakarinės sienos tapytų kolonų fragmentas, Evaldo Purlio nuotrauka, 2014

Detail of the painted columns of the western wall 1-13

2012–2014 m. rekonstrukcija, rūmų pritaikymas Leipalingio bendruomenės centro veiklai. Rengiant rūmų tvarkybos ir pritaikymo projektą, planuota maksimaliai atskleisti klasicistinę rūmų fasadų architektūrą, taip pat XIX amžiuje per du raidos etapus suformuotą plano struktūrą. Padaryti tai nebuvo labai sudėtinga, tačiau jau projektuojant reikėjo reaguoti į pritaikymo naujai paskirčiai reikalavimus. Gerai, kad buvo reaguojama į naujienas, atsiskleidusias tyrinėjant pastatą jau prasidėjus statybos darbams (kelios svarbios rūmų patalpos iki pat statybos darbų buvo naudojamos įvairiai paskirčiai, neprieinamos tyrinėtojams). Atsiradus nemažai projekte nenumatytų darbų, projektas koreguotas, nenumatytiems darbams skirtas papildomas finansavimas, taip atsirado ir vadinamieji baigiamieji rekonstrukcijos darbai. Vis dar tikimasi ir laukiama lėšų kambario su polichrominiu dekoru tvarkybai. Gal tada pavyks sutvarkyti ir gražiąją rozetę ant 110 kambario lubų, atidengti daugiau dekorą, buvusio ant langų ir durų angokraščių.

2012–2014 m. pirmąsias dydžius atgavo sovietmetyje deformuotos durų angos, užmūrytos beveik visos vėlesnių pertvarkymų metu iškirastos durų angos, pašalinti gelžbetoniniai laiptai į antrą aukštą ir kt. Pašalinus šiuos laiptus atkurta vestibulio erdvė bei didžioji dalis vestibulio sienose buvusių architektūrinių elementų. Kaip minėta, diktuojant pritaikymo naujai paskirčiai reikalavimams ne tokie kaip buvo suprojektuoti naujieji laiptai, nepavyko užmūryti kelių įvairiu laiku iškirstų durų angų. Nepavyko ir iš vieno puošniausių, spalvingiausių rūmų kambarių iškelti sanitarinių ir techninių įrenginių.

Bene labiausiai matomas rekonstrukcijos padarinys – į angas sugrįžę klasicistinio piešinio langai, nauja skarda perdengtas stogas, atidengtos ir restauruotos kolonų portikuose bazės. Iki šiol jų liekanas dengė grubiai užlietas betonas. Langai, kaip ir buvo nuo pirmosios rūmų rekonstrukcijos (iki sovietmečio), įstatyti fasadų plokštumoje. Deja, nepasinaudota žinia apie raudoną pirminių grindų po portiku plytelių spalvą ir dydį bei portiko grindis juosusį apvadą iš granito plokščių – beveik visos apvado plokštės iki prasidedant baigiamiesiems darbams jau buvo atidengtos. Apvado ir raudonų grindų likučiai uždengti banaliom, turbūt už mažiausią kainą nupirktomis pilkšvomis akmens masės grindų plytelėmis.

Grūdų sandėlis

Žiūrint į dvaro ansamblį po sovietmečio pertvarkymų, atrodo, kad rūmai susidėjo iš dviejų daugmaž vienu metu statytų dviaukščių korpusų, sujungtų vienaaukščiu intarpu. Klaidino padidinti buvusio grūdų sandėlio langai, ypač puošnūs tokie pat kaip rūmų pagrindiniame fasade keturių kolonų portikai prie grūdų sandėlio galinių fasadų. Pritaikant pastatus mokyklai, padaryti architektūros pertvarkymai užmaskavo grūdų sandėlio, taip pat ir ansamblio architektūros unikalumą. XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje projektuojant grūdų sandėlį derintasi prie klasicistinės rūmų architektūros, stengtasi sukurti vieningo stiliaus ansamblį. Laikas tam buvo palankus, nes dar kartą susidomėta klasikine architektūra. Statytoją akivaizdžiai trikdė ir, matyt, jam atrodė, kad senas didelis ūkinės paskirties pastatas šalia klasicistinių rūmų menkina jo prestižą. Ir jis buvo nugriautas. Liko didelis skliautuotas rūsys storomis iš akmenų mūrytomis sienomis. Ant senų pamatų statyto pastato paskirtis nedaug tepasikeitė, tačiau kaip pasikeitė jo vaizdas – turbūt nėra Lietuvoje ūkinės paskirties pastato, taip primenančio *amfiprostylos* tipo graikų šventyklą.

Ant kokio pastato pamatų pastatytas grūdų sandėlis? Atsakymo į šį klausimą vis dar neturime. Grūdų sandėlis pastatytas ant kažkokio didelio, seno, gal net senesnio už klasicistinius rūmus pastato pamatų. Išliko didelis skliautuotas su trimis stulpais išilginėje ašyje rūsys. Vienintelis įėjimas, tiksliau įvažiavimas į rūšį buvo pietiniame pastato gale [29 il.]. Vartai buvo dvivėriai, be staktos, atidaromi į vidų. Iš ko buvo pastatyta statinio virš didžiojo rūšio antžeminė dalis, kam ji buvo skirta ir kodėl iš tikrųjų ji buvo perstatyta, vis dar nežinome. Nevienodas rūšio rytinės sienos storis perša mintį, kad senojo pastato antžeminės dalies išorinis kontūras buvo su kažkokia iškiša rytiniame fasade. Visose keturiose rūšio sienose – nedideli grotuoti langeliai. Rūšio sienos mūrytos iš natūralių ir skaldytų lauko akmenų. Tik langelių ir įvažiavimo vartų angokraščiai formuoti iš plytų. Plytos raudonos, jų dydis svyruoja apie $30 \times 7 \times 15$ cm. Rūšio mūrų kapitalumas perša mintį apie ne mažiau kapitalią pastato antžeminę dalį.

Neoklasicistinio grūdų sandėlio statyba. Išskirtinės architektūros grūdų sandėlis statytas neoklasicizmo stiliumi. Pastato architektas kol

29.

Rūsio po buvusių grūdų sandėliu fragmentas su vartų anga pietinėje sienoje, Dariaus Saltono nuotrauka, 2019

Detail of a basement under the former grain storage with a gate opening in the southern wall

kas nežinomas, nors tikėtina, kad tai buvo pats savininkas, inžinierius ir architektas Petras Balinskis arba jo brolis architektas Antanas Balinskis (1863–1913)³². Senojo pastato, galbūt taip pat grūdų sandėlio, perstatymas aiškiai susijęs su Balinskio užmojais įrengti dvare prašmatnią rezidenciją. Senasis pastatas greičiausiai nelabai derėjo prie klasicistinės rūmų architektūros, dar labiau jis, matyt, netiko prie planuojamo būsimąjo dvaro vaizdo. Ant nugriauto pastato rūsio, vietomis pasirenkant net šiek tiek abejotinus konstrukcinius sprendimus, pastatytas statinys su kolonomis galiniuose fasaduose. Išsaugotas ir šiek tiek patobulintas senasis įvažiavimas į rūsį, o patobulinti jį reikėjo dėl to, kad virš įvažiavimo į rūsį skliauto turėjo užvažiuoti vežimai, atvežantys derlių prie pagrindiniame grūdų sandėlio fasade už portiko su keturiomis kolonomis įrengtų durų. Pietinio portiko kolonomis padarytas naujas pamatas. Kažkodėl to nepadaryta šiauriniame gale – čia

³² Už šią mintį apie galimą architektą ir internetinę nuorodą apie Antano Balinskio projektuotus pastatus (<http://www.polskipetersburg.pl/instytucja/kirocznaja-ul-nr-41>) nuoširdžiai dėkoju dailės istorikei Rūtai Janonienei.

kolonos sumūrytos ant rūšio sienos, o pastato šiaurinė siena – ant rūšio skliauto. Ant skliauto, nesiderinant prie rūšio stulpų ritmo, buvo pastatyti ir mūriniai grūdų sandėlio medinę perdangą laikantys stulpai sandėlio vidurinėje ašyje. Sovietmečiu medinė perdanga buvo pakeista gelžbetonine. Nežinia, ar dėl šių grūdų sandėlio sprendinių, ar dėl negrabiai prie pat rūšio stulpo prieš 1973 m. padaryto katilinės kamino pamato bei padidėjusio pirmo aukšto perdangos svorio, rūšio skliautuose atsirado dideli plyšiai.

Priekiniame ir galiniame grūdų sandėlio fasaduose abiejuose aukštuose buvo keturios didelės durų angos kroviniams su derliumi įnešti [30, 31 il.]. Durys antrame aukšte netgi platesnės. Maišai su derliumi, matyt, buvo pakeliami skridiniu ar skrysčiais. Virš antro aukšto durų angų dar gali atsirasti konstrukcijos, laikusios skridinius, žymės ar likučiai. Laiptai, jungę du grūdų sandėlio aukštus, buvo mediniai, įkomponuoti dešinėje pusėje prie pietinio įėjimo į pirmą aukštą [32 il.], kairėje pusėje, pietvakariniam kampe, buvo atitverta nedidelė patalpėlė. Apie galimai priešais, šiaurės vakariniame kampe, buvusius antruosius laiptus žinių neturime. Medinę perdangą virš antro aukšto laikė išorinės sienos ir vidurinėje išilginėje ašyje pastatyti mediniai stulpai. Grūdų sandėlio fasadai buvo padengti rustuotu tinku, o abiejų aukštų patalpų sienų paviršiai liko atviro plytų mūro, netinkuoti, padažyti kalkėmis. Kalkėmis dažytose sienose galima įžiūrėti laiptų ir nedideles patalpėles nuo didžiosios erdvės atskyrusių pertvarų žymes. Sienų vidinė pusė nutinkuota tik grūdų sandėlį pritaikius mokyklai.

Grūdų sandėlio pritaikymas mokyklai. Buvę dvaro rūmai netenkino mokyklos poreikių. Ne visai aišku, kada – veikiant dvaro rūmuose mokyklai 1923–1935 m. ar vėl juose įkūrus mokyklą 1946 m. – mokyklos poreikiams panaudotas ir grūdų sandėlis. Maži grūdų sandėlio langeliai mokymo įstaigai netiko. 1956 m. nuotraukoje [33 il.] matome langelius jau padidintus. Tyrimai atskleidė, kad formuojant nuotraukoje užfiksuoto dydžio langus stengtasi išsaugoti langų sąramas, pasinaudoti jomis, o platinant angas buvo nutašytos tik užkarpos staktoms. Angų plotis liko mažesnis nei mūrinės sąramos ilgis. Kitaip buvo didinant langus prieš 1973 metus. Gerai, kad visos pirminės langelių sąramos, tiksliau, sąramų viršutinė dalis, išliko ir dabar aiškiai rodo pirminių grūdų langelių komponavimą pirmo ir antro aukštų sienose.

Išsiaiškinti langų, suformuotų kuriantis mokyklai, formas padėjo kelios tiriant pastatą rastos užmūrytos langų angos. Ant jų angokraščių liko nemaži plotai angokraščių tinko ir keli staktų atspaudų fragmentai. Gerokai neįprasta pokario darbams tinko sudėtis – jame nesimato cemento požymių. Kol kas tai vienintelis argumentas, peršantis mintį, kad langeliai galėjo būti padidinti tarp 1923–1935 m. arba prieš 1946 m., kai buvo ruošiamasi atkurti mokyklą, o tolimuose Lietuvos kampeliuose cementas dar galėjo būti mažai naudojamas.

Mokyklos planų tobulinimai XX a. antroje pusėje. Anksčiau minėti 1973 m. apmatavimai ir 1980 m. tyrinėjimai iki 1973 m. vykusios rekonstrukcijos datos nepatikslinka, tačiau aiškiai nusako buvusio grūdų sandėlio rekonstrukcijos mastą. Didieji pastato pertvarkymai padaryti tarp 1956 m. ir 1973 metų. Medinė pirmo aukšto perdanga pakeista gelžbetonine, įrengiant sporto salę pašalinta antro aukšto perdanga ir ją laikę mediniai stulpai, rūsyje įrengta katilinė su sandėliu anglims, pakeista įėjimo į rūšį angos vieta. 1956 m. nuotraukoje grūdų sandėlio langai jau ne pirminių formų, bet dar nedideli. Iki 2019 m. išsilaikę pastato planai bei fasadų vaizdai vėliausiai užfiksuoti 1973 m. apmatavimų brėžiniuose³³. Planai nepakitę ir 1980 m. brėžiniuose – „apart klasių, kurios įrengtos pirmame aukšte, antrame aukšte yra sporto salė“³⁴. Pastoliai prie pastato vienoje iš 1987–1989 m. nuotraukų reiškia, kad tuo metu buvo tvarkomi fasadai – atrodo, šios rekonstrukcijos metu fasadai padengti anuo metu madingu „samanėlės“ tinku. Viduje šiuo kart apsiribota paprastu remontu.

2019–2020 m. restauracija. Grūdų sandėlio pirminės langų formos paieška kaip reta iliustruoja architektūrinių tyrimų tvarkybos darbų svarbą restauruojant pastatų architektūrą. Žvalgomųjų buvusio grūdų sandėlio tyrimų metu buvo surasti pirminių pirmo ir antro aukštų langų sąramų likučiai, tačiau tikrosios šių langų formos nustatytos tik prasidėjus statybos darbams. Po sovietmečio rekonstrukcijų buvo likusi tik langelių sąramų viršutinė dalis ir keli užmūryti, kaip tada atrodė, mažai pakeisti langai. Kuriantis mokyklai jie buvo dar nedaug padidinti. 2010 m. parengtame projekte grūdų sandėlio architektūra su šiais langais net neprimena grūdų sandėlio, be to, jie panašiai ir suskaidyti. Toliau tiriant tikėtasi didesnių ar

³³ LTSR KŪM komunalinio ūkio projektavimo institutas, Druskininkų skyrius, Leipalingio vidurinės mokyklos II ir III korpusai. Apmatavimų brėžiniai. Kompl. / obj. Nr. 649/1, 1973.

³⁴ LTSR KŪM komunalinio ūkio projektavimo institutas, Druskininkų skyrius, Leipalingio vidurinė mokykla. Tyrinėjimai. Obj. Nr. 69.25, 1980.

30.

Oranžerija ir grūdų sandėlis dvaro ansamblio pietinio fasado brėžinyje, braižė Darius Saltonas, 2020

Orangery and a grain storage in a drawing of the south façade of the manor ensemble

31.

Grūdų sandėlio ir oranžerijos šiaurinė pusė 1928 m. Sandėlio langeliai dar nepadidinti. Remiantis šia nuotrauka galima rekonstruoti langų piešinį oranžerijos ir grūdų sandėlio angose, mokytojo A. Matulionio nuotrauka, originalas saugomas Leipalingio progimnazijos Algirdo Volungevičiaus kraštotyros muziejaus fonduose

Northern side of the grain storage and the orangery in 1928. The windows of the storage are not enlarged yet

32.

Laiptų su aikšte į viršutinį grūdų sandėlio aukštą konstrukcijos žymės buvusio sandėlio pietinėje sienoje, Evaldo Purlio nuotrauka, 2019

Marks of the construction of a stairway with a landing to the top floor of the grain storage in the southern wall of the former storage

mažesnių jų pločio, ypač aukščio, patikslinimų, tačiau ne tokių, kokie pasirodė natūroje. Grūdų sandėlio laikotarpio langų dydžių ir formų požymiai slypėjo mūrų gilumoje, ir juos surasti buvo galima tik pradėjus rekonstrukcijos darbus, išėmus sovietmečiu įstatytų langų staktas, nuardžius to meto angokraščius formavusį silikatinių plytų mūrą.

Grūdų sandėlio langeliai buvo 5–7 plytų eilių (apie 43 cm) aukščio, 95–85 cm pločio išorėje, su šiek tiek siaurėjančiais link staktos angokraščiais ir staktomis sienos gilumoje. Suradus 119 langelį, kuris buvo užmūrytas statant oranžeriją, iš dalies jį atidengus pasimatė ne tik jo vidiniai angokraščiai, bet ir staktos atspaudai. Taip ir buvo nustatyta, kad stakta buvo 40 cm aukščio, apie 85 cm pločio, o į angą ji buvo įstatyta mūrijant angokraščius. Staktoje buvo įtvirtinti trys vertikalūs metaliniai grotų virbai.

Darbų užsakovas – Druskininkų rajono savivaldybės administracija ir KPD Alytaus teritorinis padalinys – palankiai reagavo į darbų metu atsidengusias grūdų sandėlio architektūros naujienas, leido koreguoti fasadų projektą, restauruoti didžiąją dalį mažųjų grūdų sandėlio langelių. Didesni 2010 m. numatytos formos langai palikti tik darbo kambariuose, vestibulyje

33.

Mokytojų grupė prie įėjimo į buvusius rūmus, fotografuota 1956 m. mokyklos dešimtmečio proga, už jų – buvęs grūdų sandėlis su pirmą kartą padidintais langais, nuotraukos originalas saugomas Leipalingio progimnazijos Algirdo Volungevičiaus kraštotyros muziejaus fonduose

Group of teachers at the entrance to the former manor; photographed on the occasion of the school's 10th anniversary in 1956. Behind them is the former grain storage with the windows enlarged for the first time

[34 il.]. Jau restauruota sovietmečiu nukapota fasadų rustika, ruošiamasi atkurti triglifus ir kitas antablemento detales [35 il.]. Rustika restauruota atsižvelgiant į šiauriniame fasade išlikusios rustikos piešinį, rustų eiliavimą.

Buvusio grūdų sandėlio antrame aukšte, kaip ir buvo, numatyta įrengti koncertų ir įvairaus pobūdžio renginių salę, tik nuo šiol į ją bus galima pakilti dviem laiptais. Salės galuose planuojama įrengti antresoles žiūrovams. Daug dėmesio skiriama priešgaisrinėms priemonėms – gaisrininkų ir neįgaliųjų reikalavimai, kaip ir daugelyje kitų kultūros paveldo objektų, turi įtakos architektūros sprendiniams. Jau sutvirtinta stogo ir šoninės sienos veržianti konstrukcija, pakeista stogo danga ir pan., liejamos naujos konstrukcijos. Dideliame skliautuotame su atviro mūro sienomis ir skliautais rūsyje bus rengiamos įvairaus pobūdžio parodos. Darbus planuojama baigti 2021 m. pradžioje.

34.

Grūdų sandėlio vakarinio fasado restauravimo projektas. Vienas iš pirmo aukšto langų buvo padidintas iki 1956 m., užfiksuotas 1956 m. nuotraukoje. Išliko dar kartą nepadidintas rekonstrukcijos, vykusios prieš 1973 m., metu, braižė Darius Saltonas, 2020

Project of the conservation of the west façade of the grain storage. One of the ground-floor windows was enlarged before 1956

35.

Buvusio grūdų sandėlio pietinis fasadas restauravimo metu 2020 m. spalio mėn. Dar nesuformuoti triglifai ir profiliuota juosta po jais, Dariaus Saltono nuotrauka, 2020

South façade of the former grain storage during conservation in October 2020

Oranžerija

Dvaro rūmų ansamblyje šis statinys iškilo vėliausiai. 1905 m. nuotraukoje [žr. 31 il.] oranžerijos šalia dvaro rūmų dar nėra. Deja, ši nuotrauka nepasako, ar tuo metu jau stovėjo neoklasicistinis grūdų sandėlis. Perstatytas, graikų šventyklą primenantis grūdų sandėlis kurį laiką stovėjo atskirai, nesujungtas su rūmais. Statant grūdų sandėlį, matyt, dar neplanuota statyti oranžerijos, todėl sumanius ją statyti teko užmūryti du grūdų sandėlio pirmo aukšto langus. Oranžerijoje suformuoti dideli langai, abiejose jos pusėse padarytos plačios durys, jungusios abipus dvaro ansamblio buvusio parko dalis. Durų, kaip dabar jungiančių oranžeriją su rūmais ar grūdų sandėliu, nebuvo. Oranžerijos perdanga akermano tipo, tik čia vietoj plytų skliauteliams tarp metalinių sijų panaudotas betonas. Sienos iš betoninių plytų, kaip ir grūdų sandėlio mūruose. Lubos bei sienos ir čia liko netinkuotos, padažytos kalkėmis.

Oranžerija buvo pastatyta neįvertinus gruntų po pastatu savybių, prie grūdų sandėlio ėmė „sėsti“ abiejų oranžerijos sienų pamatai. Teko ne tik tvirtinti pamatus, bet ir permūryti du tarplangius. 2019–2020 m. įstatyti nauji buvusios oranžerijos langai ir durys, sumontuota nauja stogo konstrukcija, pakeista stogo danga.

Apibendrinimas

2012–2014 m. darbais baigėsi taip ir neišsikomponavusios į buvusius dvaro rūmus, grūdų sandėlį ir oranžeriją mokyklos veiklos laikotarpis, prasidėjo naujas Leipalingio administracinių ir kultūrinių įstaigų gyvenimo šiuose statiniuose laikas. Rūmuose jau padaryti projekte numatyti statybiniai darbai, įrengtos šiuolaikinės inžinerinės sistemos, 2014 m. pabaigoje į rūmus įsikėlė aukščiau išvardytos įstaigos. Buvusio grūdų sandėlio pertvarkymo darbai prasidėjo tik 2019 m., po ilgų biurokratinių parengiamųjų darbų gavus finansavimą. Užbaigti šių statinių dalinės restauracijos, pertvarkymo darbus planuojama 2021 m. pradžioje.

Nė vienas dvaro pastatų nebus toks, koks buvo dvaro funkcionavimo metu. Pastatų struktūra bus tokia, kokią padiktavo apie 2010 m. projektui suformuluoti poreikiai. Prieš 1973 m. buvusiam grūdų sandėlyje

įrengta salė bus modernizuota, patobulinta, buvusi oranžerija, funkcionavusi su atskirais įėjimais iš lauko, taps koridoriumi, jungiančiu salę su patalpomis rūmuose. Vienu svarbiausių paminklotvarkos uždavinių tvarkant pastatus buvo vulgarių XX a. antros pusės antsluoksnių nuėmimas. Iš dalies atidengtos, atskleistos XIX a. ir XX a. pradžioje susiformavusios dvaro pastatų vertingosios savybės, pirmykščius dydžius atgavo kone visos svarbiausios rūmų erdvės, o formas ir piešinį – langai. Pastarieji iš esmės pakeitė, atkūrė ir buvusio grūdų sandėlio vaizdą. Nors ne visi jie atgavo pirmykščius dydžius ir formas, grūdų sandėlis, ūkinės paskirties pastatas, vėl demonstruoja savo architektūros unikalumą, išskirtinumą, statybos laiku gyvenusių žmonių įsivaizdavimus, architektūros madą. Dvaro teritorijos ir parko raidos nagrinėjimui turėtų būti skirta atskira studija, atskiras straipsnis. Laukia dar nemažai neatidėliotinų darbų bei naujų dvaro ir dvaro sodybos istorijos šaltinių paieškų, dvaro pastatų architektūros ir jos raidos studijų.

Gauta — 2020 11 05

Šaltiniai

- Jarmalienė Gražina, Mokyklos pastato Alėjos g. 30 Leipalingio mstl., Druskininkų sav., pritaikymas bendruomenės centro veiklai, Leipalingio dvaro sodybos rūmai UK 15827, Techninio projekto korektūra – laida „B“, 2014, in: Druskininkų savivaldybės administracijos archyvas.
- KPD Nekilnojamojo kultūros paveldo vertinimo tarybos 2019 07 11 aktas Nr. KPD-RM-1125/2, p. 23, in: Evaldo Purlio asmeninis archyvas.
- LTSR KŪM komunalinio ūkio projektavimo institutas, Druskininkų skyrius, Leipalingio vidurinės mokyklos II ir III korpusai. Apmatavimų brėžiniai. Kompl. / obj. Nr. 649/1, 1973, užsakovas Lazdijų rajono liaudies švietimo skyrius, in: Druskininkų savivaldybės administracijos archyvas; Leipalingio progimnazijos Algirdo Volungevičiaus kraštotyros muziejus.
- LTSR KŪM komunalinio ūkio projektavimo institutas, Druskininkų skyrius, Leipalingio vidurinė mokykla. Tyrinėjimai. Obj. Nr. 69.25, 1980, užsakovas Lazdijų rajono liaudies švietimo skyrius, in: Druskininkų savivaldybės administracijos archyvas; Leipalingio progimnazijos Algirdo Volungevičiaus kraštotyros muziejus.
- Mokyklos pastato Alėjos g. 30 Leipalingio mstl., Druskininkų sav., pritaikymas bendruomenės centro veiklai, Kultūros paveldo objekto tvarkybos darbų projektas. Projekto vadovas Darius Saltonas, projekto dalies vadovas Evaldas Purlys, 2011. Užsakovas Druskininkų savivaldybės administracija, in: Druskininkų savivaldybės administracijos archyvas.
- Purlys Evaldas, Mokyklos pastato Alėjos g. 30 Leipalingio mstl., Druskininkų sav., pritaikymas bendruomenės centro veiklai. II etapo architektūriniai tyrimai, 2010. Užsakovas UAB „Consena“, in: Druskininkų savivaldybės administracijos archyvas.
- Purlys Evaldas, Leipalingio dvaro sodyba (Atv 856), Dvaro rūmų vakarų (V) korpusas. Architektūriniai tyrimai tvarkybos darbų metu, 2014. Užsakovas UAB „Avona“, in: Druskininkų savivaldybės administracijos archyvas.
- Reitelaitis Jonas, Leipalingio dvaro 1685 m. inventoriaus vertimas ir paaiškinimai, in: Istorinių dokumentų apie Leipalingį vertimų byla, in: Leipalingio kraštotyros muziejus, Dariaus Saltono, Evaldo Purlio asmeniniai archyvai.
- Saltonas Darius, Mokyklos pastato Alėjos g. 30 Leipalingio mstl., Druskininkų sav., pritaikymas bendruomenės centro veiklai. Istoriniai ir ikonografiniai tyrimai, 2010. Rengėjas UAB „Consena“, in: Druskininkų savivaldybės administracijos archyvas.
- Saltonas Darius, Dobožinskaitė Gludina, Mokyklos pastato Alėjos g. 30 Leipalingio mstl., Druskininkų sav., pritaikymas bendruomenės centro veiklai. Architektūriniai tyrimai, 2010, in: Druskininkų savivaldybės administracijos archyvas.
- Trečiokienė Verutė, Mokyklos pastato Alėjos g. 30 Leipalingio mstl., Druskininkų sav., pritaikymas bendruomenės centro veiklai. Pastato polichrominės analizės kūriny – tyrimai, 2010, in: Druskininkų savivaldybės administracijos archyvas.
- Trečiokienė Verutė, Mokyklos pastato Alėjos g. 30 Leipalingio mstl., Druskininkų sav., pritaikymas bendruomenės centro veiklai. Leipalingio dvaro rūmų vidaus patalpų papildomi polichromijos tyrimai – II, 2013, in: Druskininkų savivaldybės administracijos archyvas; Verutės Trečiokiienės asmeninis archyvas.
- Trečiokienė Verutė, Leipalingio dvaro rūmų vidaus patalpų papildomi polichrominiai tyrimai – II. Patalpos 110 lubų rozetės piešinys – schema, 2013, in: Druskininkų savivaldybės administracijos archyvas.

Literatūra

- Dambrauskaitė Neringa, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės bajorų namai XVI–XVII a. pirmoje pusėje*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2019.
- Janušonienė Margarita, „Dailės paveldo moksliniai tyrimai ir jų reikšmė įpaveldinimo procese“, in: *Acta Academiae Artium Vilnensis*, Vilnius, 2015, t. 77–78: *Dailės ir architektūros paveldas: tyrimai, išsaugojimo problemos ir lūkesčiai*, sud. Dalia Klajumienė, p. 289–308.
- Lietuvos architektūros istorija: nuo XVII a. pradžios iki XIX a. vidurio*, t. II, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1994.
- Lietuvos dvarai*: Dviejų tomų žinynas, t. 1, sud. Ingrida Semaškaitė, Vilnius: Algimantas, 2009.
- Miškinis Algimantas, *Lietuvos urbanistikos paveldas ir jo vertybės. Užnemunės miestai ir miesteliai*, Vilnius: Savastis, 1999.
- Mūsų Lietuva: krašto vietovių istoriniai, geografiniai, etnografiniai bruožai*, paruošė Bronius Kviklys, Boston: Lietuvių enciklopedijos leidykla, t. III, 1966.
- Polski Peterburg, [interaktyvus], <http://www.polskipetersburg.pl/instytucja/kiroczna-ja-ul-nr-41>.

Summary

The Development of the Buildings of the Leipalingis Manor: The Data of Exploratory Architectural Research and Conservation

Evaldas Purlys

Keywords: Leipalingis manor (Druskininkai district), architecture, exploratory architectural research, heritage, conservation.

The article analyses the architectural development of three buildings – a manor, an orangery and a grain storage – of the Leipalingis (Druskininkai district) manor ensemble, built at a different time, which was well revealed during field research and restoration works conducted in 2010–2014 and 2019–2020. They compensated for the lack of historical data on this ensemble. Comparing the results of the architectural research with photographs held at the Leipalingis Museum provided a great deal of new information about the change of the architecture and décor elements of the manor buildings. The author of the article conducted the exploratory architectural research himself, thus many of his insights are a result of analysing the buildings in situ.

The manor ensemble suffered considerable damage in the years of World War II, and the remaining buildings were drastically restructured in the Soviet period. After the performed reconstructions, the buildings of the classicist-style manor, the neoclassicist grain storage and the orangery built in the early 20th century were transformed into a single architectural ensemble. The one-storey orangery connected the two-storey buildings of the manor and the storage. For a long time, it confused researchers in the second half of the 20th century and the early 21st century. After this reconstruction, the grain storage was perceived as a wing of the manor, due to its strongly enlarged windows untypical of an auxiliary building and its unique architecture reminiscent of a Greek temple. It was not until the first decades of the 21st century that the architectural research and restoration works supplemented the historical

data and allowed to understand the actual function of the surviving buildings and the essence of their planning structure. However, this restoration did not allow fully exposing all the characteristic elements of the architecture and construction of the buildings *in situ*, as they became redundant while adapting the buildings for the new needs. Due to that reason, this publication is a written record of the discovered but unrestored and unreconstructed elements, which is important in understanding the relation of authentic details and the new additions that appeared during the reconstruction of the surviving buildings of the former Leipalingis Manor.